

THIS
ONE
SURVIVED

We
are still
here

Ausstellung zeitgenössischer Kunst

Výstava moderního umění

Helga Hošková - Weissová (CZ)

Jana Zimmer (USA)

Stefanie Busch (D)

SEP 2007

We are still here

„`Vernichtung durch Arbeit` has failed. We are still here“ schrieb Jana Zimmer am 9. September 2007 auf einen Zettel, den sie unter eine Gedenktafel für die Zwangsarbeiterinnen der „Freia GmbH“ am heutigen Landratsamt in Freiberg legte. Ihre Mutter war eine der 1.000 Häftlingsfrauen, die im Spätsommer und Herbst 1944 aus Auschwitz nach Freiberg verschleppt wurden, um hier Hitlers „Wunderwaffen“ für den „Endsieg“ zu bauen.

Vielen ist bis heute nicht bewusst, dass das eher kleine sächsische Freiberg in den letzten Kriegsmonaten noch zu einem der herausragenden Standorte nationalsozialistischer Weltherrschaftspläne und der „Endlösung der Judenfrage“ wurde.

Hier sollten in einem neuerrichteten Betriebsteil der ARADO Flugzeugwerke Bauteile des zu dieser Zeit modernsten Jagdbombers der Welt, der strahlgetriebenen Ar 234 B, montiert werden. Die Nazis hofften, mit dieser „Wunderwaffe“ den längst verlorenen Krieg noch in letzter Minute wenden zu können.

Die Arbeitskräfte dafür sollte die „Freia GmbH“ sichern. Das dem ARADO Rüstungswerk zugeordnete KZ Freiberg, eines der größten Außenlager des KZ Flossenbürg, brachte die geplante „Endlösung der Judenfrage“ von Auschwitz nach Freiberg. Denn die nach Freiberg verschleppten Jüdinnen waren zum Tode bestimmt. Hier gab es zwar keine Gaskammern. Das KZ Freiberg war ein Zwangsarbeitslager, kein Vernichtungsort. Das Ziel gegenüber den hier unmenschlich ausgebeuteten Mädchen und Frauen aber blieb: „Vernichtung durch Arbeit“.

„We are still here“ benennt das Scheitern des Nationalsozialismus, des „Endsieg“ und des antisemitischen, rassistischen Irrsinns der „Endlösung“.

„Zničení prací se nezdařilo. Ještě jsme tady“ napsala Jana Zimmer 9. září 2007 na lístek, který položila pod pamětní desku na budově dnešního Zemského úřadu ve Freibergu. Deska upomíná tišcovku vězenkyň nuceně nasazených v továrně Freia. Jednou z žen, které v pozdním létě a na podzim 1944 přišly do Freibergu z Osvětimi, byla i její matka. Ženy zde měly pracovat na výrobě Hitlerovy „zázračné zbraně“, o níž nacisté věřili, že přivede nacistické Německo ke „konečnému vítězství“.

Dodnes mnohé z bývalých vězenkyň nevědí, že malé saské městečko Freiberg se na konci války stalo jedním z nejdůležitějších míst v nacistických plánech na ovládnutí světa a na vyřešení „židovské otázky“.

V nově zřízené pobočce postupimské továrny na letadla ARADO Flugzeugwerke měly montovat součástky pro tehdy nejmodernější stíhací bombardéry na světě AR 234 B. Nacisté doufali, že se jim s touto „zázračnou zbraní“ podaří v poslední chvíli odvrátit nekompromisně se blížící válečnou porážku.

Pracovní sily měla dodat továrna Freia. KT Freiberg, jeden z největších pobočných táborů KT Flossenbürg, který byl zbrojněmu koncernu ARADO přidělen, přivedl plánované „konečné řešení židovské otázky“ do Freibergu. Židovské ženy, které v táboře pracovaly, neměly přežít. Nebyly zde sice žádné plynové komory, jednalo se o pracovní tábor, ne vyhlazovací, přesto však byl cíl s uvězněnými dívkami a ženami jasný: „likvidace prací“.

„We are still here“ pojmenovává porážku nacismu, jeho touhy po „konečném vítězství“ a šíleného antisemitského a rasistického „konečného řešení“.

„We are still here“ připomíná 70. výročí konce války a

„We are still here“ erinnert 70 Jahre nach Kriegsende und Befreiung zornig und trotzig daran, dass die jüdischen Zwangsarbeiterinnen von Freiberg nicht aus der Erinnerung der Stadt Freiberg zu tilgen sind, so sehr es hier auch Jahrzehntelang versucht worden ist.

„We are still here“ appelliert an uns alle, nicht zu vergessen.

„We are still here“ ist die Mahnung an uns Heutige, immer und überall für die Würde und Freiheit jedes einzelnen Menschen - unabhängig von dessen Herkunft, Hautfarbe und Bekenntnis - einzutreten.

„We are still here“ ist das Motto des Kunst- und Begegnungsprojekts, das aus Anlass des 70. Jahrestages von Kriegsende und Befreiung vom 11. April bis zum 17. Mai 2015 in der Freiberger Nikolaikirche und im Mittelsächsischen Theater Freiberg stattfindet.

Drei Künstlerinnen aus drei Ländern und aus drei Generationen stellen eine Auswahl ihrer Werke vor, in denen sie die Shoah und ihre Nachwirkungen, aber auch ihr Bekenntnis zu Menschenwürde und Toleranz in unserer Gegenwart verarbeiten.

Alle drei sind biografisch oder in ihrer künstlerischen Arbeit mit der jüngeren Geschichte Freibergs als Ort von Judenverfolgung und Zwangsarbeit verbunden: Helga Hošková-Weissová, die als 14jährige eine der jüngsten Zwangsarbeiterinnen der „Freia GmbH“ war, Jana Zimmer, deren Mutter dieses Lager überlebte, und Stefanie Busch, die als junge Dresdner Künstlerin im Jahr 2013 zusammen mit Freiberger Schülerinnen und Schülern eine Gedenkwand an die Leiden jener Mädchen und Frauen am Ort des KZ Freiberg, dem heutigen Berufsschulzentrum „Julius Weisbach“ am Schachtweg, schuf.

Im Mittelsächsischen Theater Freiberg stellen wir Kinderzeichnungen aus, die als „Zeitzeugenschaft“ der nationalsozialistischen Verfolgung Einblicke in die Realität verfolgter jüdischer Mädchen geben: den Zyklus „Zeichne, was Du siehst“ mit Kinderzeichnungen der 12jährigen Helga Weiss aus dem Ghetto Theresienstadt und die Theresienstädter Kinderzeichnungen von Marketa Zimmerová, der in Auschwitz ermordeten Halbschwester von Jana Zimmer.

Dr. Michael Düsing
Leiter der Geschichtswerkstatt der Eckert-Schulen
in Freiberg

osvobození mimo jiné tím, že vězněné židovské ženy nemizí z paměti města Freiberg, i když pokusy o to trvaly dlouhá desetiletí do roku 1989.

„We are still here“ apeluje na nás všechny, abychom nezapomněli.

„We are still here“ nám všem připomíná, jak je důležité se pořád, všude a znova zasazovat o důstojnost a svobodu každého jednotlivého člověka - nezávisle na jeho původu, barvě pleti nebo vyznání.

„We are still here“ je motto uměleckého a setkávacího projektu, který se při příležitosti 70. výročí konce války a osvobození koná od 11. dubna do 17. května 2015 v kostele sv. Mikuláše a ve Středosaském divadle ve Freibergu.

Tři umělkyně ze tří zemí a tří generací představují výběr ze svého díla, ve kterém zpracovávají Holocaust a jeho důsledky, ale také své vyznání úcty k lidské důstojnosti a toleranci v naší přítomnosti.

Všechny tři jsou biograficky nebo skrze své dílo silně provázány s Freibergem, místem pronásledování Židů a nucených prací:

Helga Hošková-Weissová prošla coby čtrnáctiletá dívka jako jedna z nejmladších vězenkyň tábarem Freia GmbH. Další z vězenkyň byla i matka Jany Zimmer. Mladá drážďanská umělkyně Stefanie Busch vytvořila v roce 2013 ve spolupráci s žákyněmi a žáky freiberské školy Julia Wiesbacha pamětní tabuli, která připomíná utrpení žen a dívek v bývalém KT Freiberg.

Ve Středosaském divadle ve Freibergu představujeme dětské kresby, které nám drobnými scénami dokládají pronásledování v každodenním životě židovských dívek: cyklus „Maluj, co vidíš“, obsahující kresby dvanáctileté Helgy Weissové, a terezínské kresby Markety Zimmerové, v Osvětimi zavražděné nevlastní sestry Jany Zimmer.

Dr. Michael Düsing
Vedoucí Historické skupiny Eckertových škol
ve Freibergu

Jana Zimmer

Freiberg Factory / 2011 / Digitale Collage

Collage aus einem Foto der „Freia“ in Freiberg und einer alten Karte des südlichen Böhmen, dem Geburtsort ihres Vaters

Freiberg Factory / 2011 / Digitální koláž

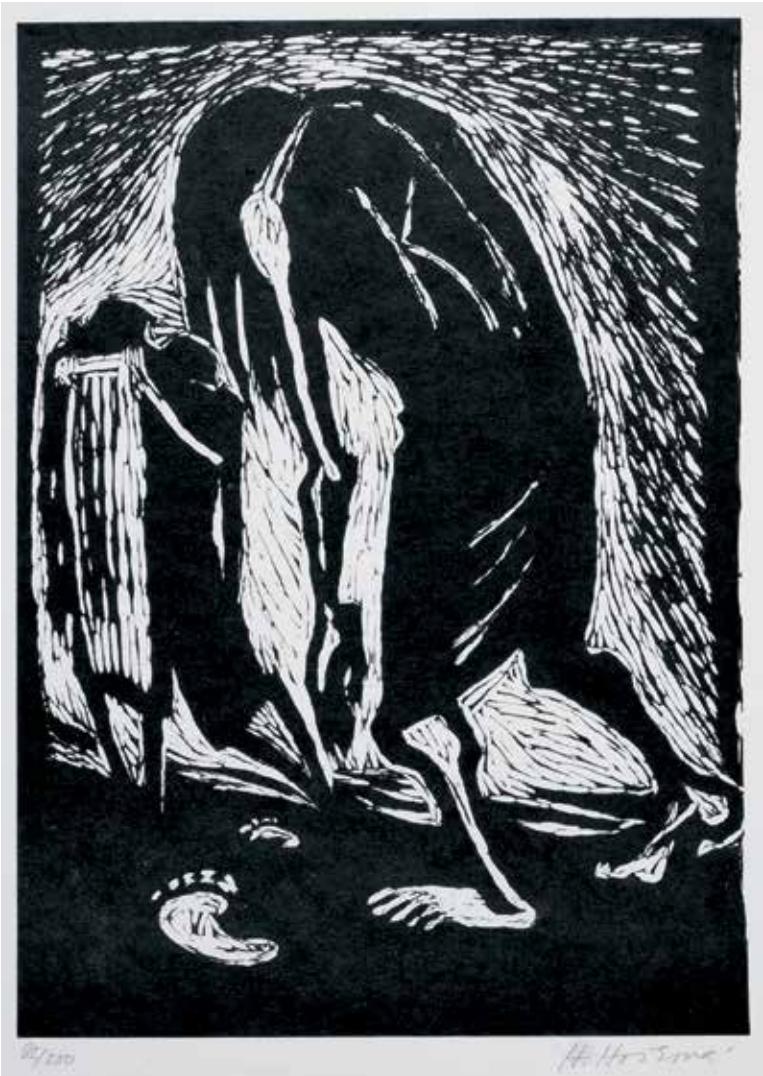
Koláž z fotografie továrny „Freia“ ve Freibergu a staré pohlednice jihočeského rodiště otce autorky

Auf dem Gelände des heutigen Berufsschulzentrums „Julius Weisbach“ am Hammerberg in Freiberg befand sich von 1943 bis 1945 das Barackenlager der FREIA GmbH. Hier hausten Menschen aus vielen besetzten Ländern Europas. Sie mussten Zwangsarbeit in einem nach Freiberg ausgelagerten Betriebsteil der ARADO-Flugzeugwerke in den Werkhallen der ehemaligen Porzellanfabrik Kahla an der Frauensteiner Straße leisten.

Vom Januar bis April 1945 wurde es durch ein streng abgesondertes und von SS bewachtes Konzentrationslager – eines der größten Außenlager des KZ Flossenbürg – erweitert, in dem 1.000 jüdische Mädchen und Frauen unter anhaltender Todesangst, Kälte, Hunger, Demütigungen und völliger Erschöpfung vegetierten. Sie hatten die Unbarmherzigkeit der Judenhäuser in ihren Heimatorten in Deutschland, Österreich, der damaligen Tschechoslowakei, Polen, Ungarn oder in den Niederlanden überstanden, die Grausamkeit der Ghettos in Theresienstadt, Sered und Łódź oder des sogenannten „Durchgangslagers“ in Westerbork erlitten und die Hölle des Vernichtungslagers Auschwitz-Birkenau überlebt. Nach neun Monaten unbarmherziger Sklavenarbeit in der FREIA GmbH an der Frauensteiner Straße und im Werk II des „Wehrbetriebs“ Hildebrand an der Himmelfahrtsgasse, während der acht Jüdinnen starben, wurde das Lager am 14. April 1945 „evakuiert“. Die 16-tägige Irrfahrt in zum Teil offenen Güterwaggons endete am 29. April 1945 im KZ Mauthausen in Österreich. Dort wurden sie am 5. Mai 1945 von amerikanischen Truppen befreit.

Na pozemku školy Julia Weisbacha na Hammerbergu ve Freibergu se nacházel v letech 1943 – 1945 tábor, v němž byli ubytovaní vězni z různých evropských zemí, kteří byli nuceně nasazení v továrně Freia GmbH (součást ARADO Flugzeugwerke).

Od ledna do dubna 1945 se lágr změnil v přísně střežený prostor hlídaný příslušníky SS. Koncentrační tábor ve Freibergu byl jedním z největších pobočných táborů KT Flossenbürg. O hladu, zimě a za neustálého strachu o život a věčného ponížování v něm živořila více než tisícovka židovských vězenkyň. Tyto ženy zažily protizidovskou nenávist ve svých domovech v Německu, Rakousku, bývalém Československu, Polsku, Maďarsku nebo Holandsku, krutost ghettov Terezíně, Seredi, Lodži nebo tranzitního tábora Westerbork a peklo vyhlazovacího tábora v Osvětimi – Březince. Po devíti měsících otrocké práce v továrně Freia na ulici Frauensteiner Straße (v továrních halách bývalé porcelánky Kahla) a ve zbrojovce Hildebrand na ulici Himmelfahrtsgasse, během nichž zemřelo osm židovských vězenkyň, byl tábor 14. dubna 1945 evakuován. Následovala šestnáct dní trvající bezcílná cesta, částečně v otevřených vagónech, která se skončila 29. dubna 1945 v koncentračním táboře Mauthausen. Tady se ženy dočkaly 5. května osvobození americkou armádou.

Todesmarsch / 1991 / Linolschnitt, 31 x 21cm
Pochod smrti / 1991 / Linoryt, 31 x 21cm

Helga Hošková - Weisssová

* 10. November 1929 in Prag

Tschechische Künstlerin und Shoah-Überlebende

Ihr Vater Otto Weiss war als Kriegsinvalid aus dem Ersten Weltkrieg heimgekehrt und arbeitete als Bankangestellter, ihre Mutter war von Beruf Näherin. Nach der deutschen Zerschlagung der Tschechoslowakei im März 1939 wurde ihr Vater aufgrund der jüdenfeindlichen Maßnahmen der deutschen Besatzungsverwaltung aus seiner Anstellung entlassen.

Am 10. Dezember 1941 wurde die Familie in das Ghetto Theresienstadt deportiert. Helga Weiss wurde in das Mädchenheim L410 im Ghetto Theresienstadt einquartiert.

Sie führte ein Tagebuch. Ihr Vater ermunterte die zeichnerisch begabte Zwölfjährige, das alltägliche Lagerleben in ihrer Umgebung zu zeichnen: „Zeichne, was Du siehst“. Die fast 100 Kinderzeichnungen und zwei Tagebücher überdauerten, von ihrem Onkel in einem Versteck im Ghetto eingemauert, den Krieg. Nachdem ihr Vater im September 1944 nach Auschwitz deportiert und vermutlich sofort nach der Ankunft ermordet wurde, folgten Helga Weiss und ihre Mutter im Oktober 1944 in einem weiteren Transport nach Auschwitz. Zusammen mit insgesamt 1.000 anderen jüdischen Mädchen und Frauen aus Polen, der Tschechoslowakei, Deutschland und anderen, von den Deutschen besetzten Ländern, wurden Helga und ihre Mutter als arbeitsfähige Häftlinge selektiert und als Zwangsarbeiterinnen in das Frauen-Außenlager des KZ Flossenbürg nach Freiberg, die sogenannte „Freia GmbH“, transportiert. Hier sollten sie in einem nach Freiberg verlagerten Betriebsteil der ARADO-Flugzeugwerke Tragflächen für die strahlgetriebene Ar 234 B, ein Jagdbomber, montieren helfen.. Mitte April 1945 wurde die Frauen z.T. in offenen Waggons in einer 16tägigen Irrfahrt durch die noch besetzte Tschechoslowakei in das KZ Mauthausen in Österreich „evakuiert“. Am 5.Mai 1945 befreiten amerikanische Truppen die Häftlinge des KZ Mauthausen.

Helga Weisssová und ihre Mutter bezogen wieder ihre Wohnung in Prag. Sie ergänzte ihre Tagebücher mit ihren Erlebnissen aus den Wochen nach der Haft in Theresienstadt. Weisssová studierte an der Fachschule für Kunst- und Kunsthandwerk in Prag u.a. bei Emil Filla und wurde akademische Malerin. Sie heiratete den Kontrabassisten Jiří Hošek, der beim Tschechischen Radiosinfonieorchester beschäftigt war. Sie haben eine Tochter und den Sohn Jiří, der als Cellist tätig ist. Für Arnošt Lustig illustrierte sie 1957/58 die Bücher *Noc a naděje* (Nacht und Hoffnung) und *Démanty noci* (Diamanten der Nacht). 1965 hatte sie einen zehnwöchigen Arbeitsaufenthalt in der Künstlerkolonie *Ein Hod* in Israel. Die dadurch angeregte Bilderfolge wurde im Frühjahr 1968 im Jüdischen Museum Prag ausgestellt, eine Folgeausstellung in West-Berlin wurde nach der Niederschlagung des Prager Frühlings nicht mehr realisiert. Zwischen 1966 und 1986 entwarf sie die 20 Titelseiten für das Jüdische Jahrbuch der Jüdischen Gemeinde in Prag. Im Herbst 1991 hatte sie in der Klausen-Synagoge eine große Ausstellung ihrer Werke. Sie führte einen Auftrag für ein Relief am Sammelplatz der Deportationen in Prag-Holešovice aus. 1995 wurden ihre Grafiken und Bilder im Foyer des sächsischen Landtages in Dresden und ein Jahr später als Sonderausstellung in Freiberg gezeigt. Inzwischen war sie - oft zusammen mit überlebenden Kameradinnen - schon mehrfach in Freiberg zu Gast. 2013 sind ihre Aufzeichnungen aus dem Ghetto Theresienstadt und die Ergänzungen, die sie unmittelbar nach dem Krieg geschrieben hatte, erschienen: Helga Weiss, *Und doch ein ganzes Leben. Tagebuch. Ein Mädchen, das Auschwitz überlebte*; Köln 2013.

Sie ist seit 1993 Ehrendoktor des Massachusetts College of Art and Design in Boston. 2009 erhielt sie die Josef-Hlávka-Medaille der Akademie der Wissenschaften der Tschechischen Republik und die Verdienstmedaille der Tschechischen Republik.

Am 2. Juni 2014 wurde Helga Hošková das Bundesverdienstkreuz am Bande durch Botschafter Lingemann in der Deutschen Botschaft in Prag für ihre Verdienste auf dem Gebiet der Versöhnung und Erinnerungsarbeit verliehen.

Helga Hošková - Weisssová

* 10. listopadu 1929 v Praze

Česká umělkyně a přeživší Holocaustu

Otto Weiss, otec Helgy, se vrátil z první světové války jako invalida a za první republiky pracoval jako bankovní úředník. Helzina matka byla švadlena. Po vzniku Protektorátu Čechy a Morava v roce 1939 přišel Otto Weiss kvůli svému židovskému původu o zaměstnání.

Rodina Weissových musela 10. prosince 1941 nastoupit do transportu do Terezína. Dvanáctiletá Helga byla po příjezdu umístěna do dívčího domova L410.

Dojmy z ghetta si zapisovala do deníku a na popud otce, který chtěl rozvíjet její umělecké nadání („maluj, co vidíš“), zaznamenávala každodenní život svého okolí také ve svých obrázcích. Takřka stovka jejich dětských kreseb a dva deníky přečkaly válku v tajné skrýši, do níž je zazdil její strýc. Helzin otec byl v roce 1944 deportován do Osvětimi a nejspíš ihned po příjezdu zavražděn. Helga s matkou ho následovaly v říjnu 1944. Prošly selekcí a spolu s tisícovkou dalších židovských vězenkyň z Polska, Československa, Německa a jiných evropských zemí obsazených nacistickým Německem byly poslány na práci do pobočného tábora KT Flossenbürg ve Freibergu. Zde vyráběly v továrně Freia GmbH (ARADO-Flugzeugwerke) křídla stíhacích letounů. V půlce dubna 1945 byly zdejší vězenkyň „evakuovány“, tj. poslány na šestnáct dní trvající cestu Československem, která měla skončit v KT Mauthausen. Tady je 5. května 1945 osvobodila americká armáda.

Helga a její matka se vrátily do svého původního pražského bytu. Mladá dívka doplnila své deníky o zážitky z týdnů, které následovaly po Terezíně. Vystudovala Umělecko-průmyslovou školu v Praze (mj. v ateliéru Emila Fily) a stala se akademickou malířkou. Provídala se za kontrabasistu Jiřího Hoška, který působil v Symfonickém orchestru Československého rozahlasu. Mají spolu dceru a syna Jiřího, jenž je známý violoncellistou. V letech 1957 a 1958 ilustrovala knihy Arnošta Lustiga *Noc a naděje a Démanty noci*. V roce 1965 absolvovala desetidenní stipendijní pobyt v umělecké kolonii *Ein Hod* v Izraeli. Sérii obrazů, která jím byla inspirována, vystavilo na počátku roku 1968 pražské Židovské muzeum. Následovat měla výstava v Západním Berlíně, ke které však, kvůli okupaci Československa v srpnu 1968, již nedošlo. Mezi lety 1966 – 1986 připravovala titulky pro Židovské ročenky Židovské obce Praha.

Na podzim 1991 bylo její souborné dílo představeno v Klausově synagoze v Praze. Navrhla také pamětní desku na místě, kde bylo v pražských Holešovicích shromáždiště Židů do transportů do Terezína. V roce 1995 byly její grafiky a obrazy vystaveny ve foyer saského Zemského sněmu v Drážďanech a o rok později ve Freibergu. Helga Hošková-Weisssová spolu s dalšími bývalými vězenkyněmi Freiberg také několikrát navštívila. V roce 2013 vyšly její terezínské kresby a zápisky knižně: *Helga Weisssová, Deník 1938 – 1945. Příběh dívky, která přežila Holocaust*.

Roku 1993 získala čestný doktorát Massachusetts College of Art and Design v Bostonu. V roce 2009 jí byla udělena Medaile Za zásluhy a Medaile Josefa Hlávky České akademie věd.

Velvyslanec Spolkové republiky Německo v ČR pan Detlef Lingemann propůjčil 2. června 2014 paní Helge Hoškové - Weissové Spolkový kříž za zásluhy, a to za její zásluhy na smiřování mezi oběma zeměmi a na budování vzpomínkové kultury.

Heim verloren / 1991 / Linolschnitt, 29 x 20,5cm
Ztratit domov / 1991 / Linoryt, 29 x 20,5cm

Hunger / 1991 / Linolschnitt, 29 x 14cm
Hlad / 1991 / Linoryt, 29 x 14cm

Ins Gas / 1991 / Linolschnitt, 34,5 x 13cm
Do plynu / 1991 / Linoryt, 34,5 x 13cm

Gekreuzigter / 1991 / Linolschnitt, 41 x 19cm
Ukřížovaný / 1991 / Linoryt, 41 x 19cm

Auch die Kinder / 1991 / Linolschnitt, 33 x 12cm
Také děti / 1991 / Linoryt, 33 x 12cm

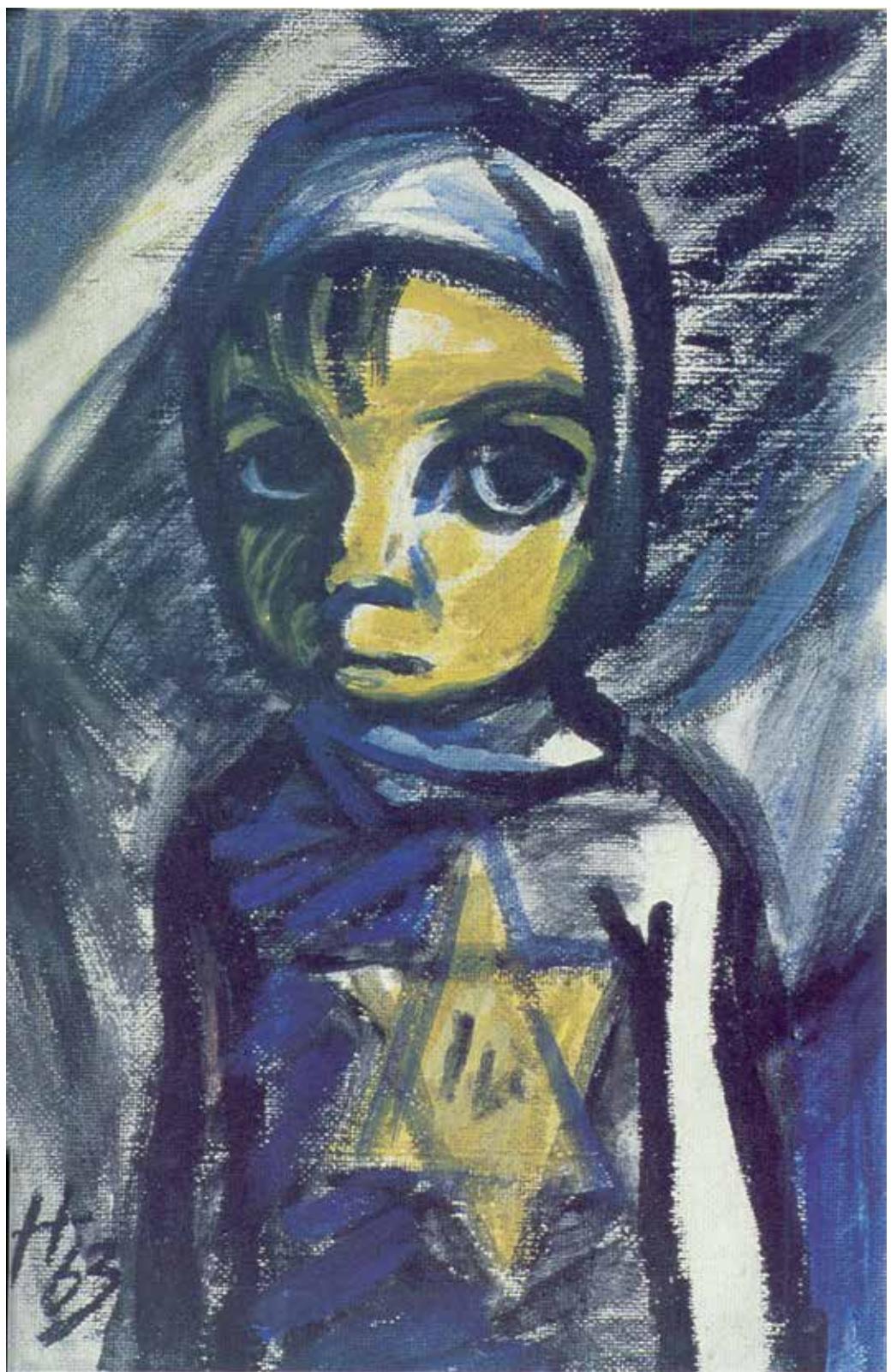
Memento / 1993 / Linolschnitt, 30,5 x 20cm
Memento / 1993 / Linoryt, 30,5 x 20cm

Verderben I / 1973 / Mischtechnik auf Leinwand, 110 x 46cm
Zkazit I / 1973 / Kombinovaná technika na plátně, 110 x 46cm

Kristallnacht / 1995 / Mischtechnik auf Leinwand, 110 x 65cm
Kříšťálová noc / 1995 / Kombinovaná technika na plátně, 110 x 65cm

Warum? / 1963 / Öl auf Jute, 50,5 x 43,5cm
Proč? / 1963 / Olej na plátně, 50,5 x 43,5cm

Entwurf für das Denkmal in Prag-Holešovice

„In Erinnerung an die mehr als 80.000 tschechischen Juden, die zwischen 1941 bis 1945 ermordet wurden. 45.413 von ihnen wurden von diesem Ort aus deportiert.“
1990, 20 x 50cm

Návrh památníku v Praze - Holešovicích

„Na památku více než 80.000 českých Židů, kteří byli mezi lety 1941 - 1945 zavražděni. 45.413 z nich odjelo z tohoto místa.“
1990, 20 x 50cm

Interview mit Helga Hošková-Weissová durch Dr. Michael Düsing und Kathrin Krahlf

„Zeichne was Du siehst“ ist der Auftrag ihres Vaters - welche Rolle geben Sie der Kunst in ihrem Leben?

Kunst ist ein wesentlicher Teil meines Lebens. Sie ist mein Beruf und meine Mission. Ich setze in meinen Bildern meine Gedanken und meine Gefühle um.

Ihre Zeichnung „Verzeichnis der Habseligkeiten“ zeigt die letzten Tage in ihrer Wohnung vor der Deportation. Wenn Sie heute ein Verzeichnis machen müssten, was sind Ihnen die wichtigsten Dinge in Ihrem Leben?

Das sind zwei unterschiedliche Fragen. Eigentum kann sowohl materiell als auch geistig sein. In diesem Verzeichnis haben wir Sachen gemeldet, die in der Wohnung bleiben mussten. Die Wertsachen wollten wir bei jemanden verstecken. Für den Transport haben wir nur das Notwendigste für das Überleben mitgenommen. Ich hoffe, dass ich so ein ähnliches Verzeichnis nie wieder schreiben muss.

Für mich sind die wertigsten materiellen Dinge meine Kunstwerke. Im Leben ist mir meine Familie, mein Zuhause, meine Freiheit und die Gelegenheit das zu machen, was ich will und was mir Spass macht, das Wichtigste.

Der Philosoph Jean Amery sprach nach seiner Erfahrung der Shoah vom Verlust des Weltvertrauens. Finden Sie das eine passende Beschreibung Ihres Gefühls und haben Sie das Weltvertrauen nach der Shoah nochmal wieder finden können?

Nach der Shoah-Erfahrung und dem durchlebten Bösen habe ich doch das Vertrauen in Menschen nicht verloren. Ich glaube, wie Romain Roland geschrieben hat, dass „der gute Mensch immer noch lebt.“

Als Sie in das Freiberger Lager kamen, hatten Sie Ihren 15. Geburtstag. Was ist Ihr Wunsch an die heutige junge Generation?

Ich wünsche der heutigen jungen Generation, dass sie ihr Leben in Frieden verbringen kann. Dass sie weiß, ihr eigenes Leben und das der anderen Leuten zu schätzen. Dass sie weiß, sich über die Natur und jeden erlebten Tag zu freuen.

Freiberg war für Sie eine der Schreckensstationen der Shoah. Welchen Klang hat der Name „Freiberg“ heute für Sie?

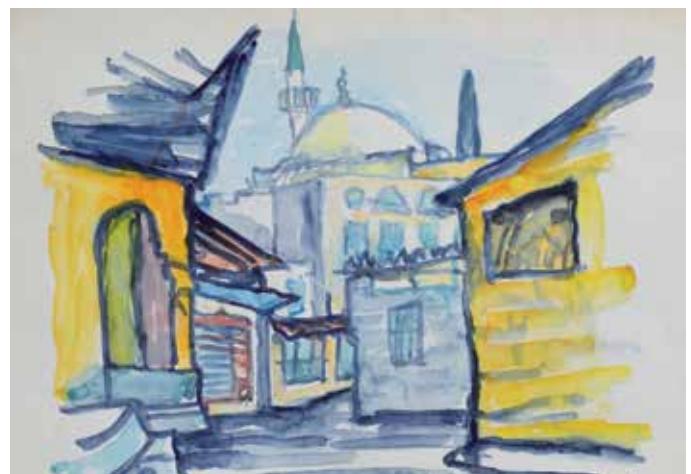
Die Erinnerungen, die in mir das Wort Freiberg weckt, möchte ich lieber vergessen.

Wie sehen Sie unsere Welt heute? Was sollten wir angesichts der neuen Bedrohungen, aber auch eines wiederauflebenden Antisemitismus und Rassismus tun?

Die heutige Welt macht mir große Sorgen. Die neuen rassistischen und antisemitischen Äußerungen sollte man schnell an ihren Wurzeln packen.

Welchen Beitrag kann dazu Kunst leisten?

Ein Kunstwerk kann wirken und Emotionen wecken. Man kann damit mehr äußern als mit Worten. Kunst kann die Gedanken und die Gefühle der Menschen beeinflussen.

Israel 1965 / 1965 / Aquarelle, 35 x 50cm
Israel 1965 / 1965 / Akvarely, 35 x 50cm

**Rozhovor s Helgou Hoškovou-Weissovou
vedli Dr. Michael Düsing a Kathrin Krahlf**

„Maluj, co vidíš“, tím Vás pověřil Váš otec. Jakou roli má umění ve vašem životě?

Umění znamená podstatnou náplň mého života. Je to má profese a poslání. Vkládám do obrazů své myšlenky a pocity.

Vaše kresba „Soupis majetku“ ukazuje, jak vypadal Váš byt v posledních dnech před nástupem do transportu. Kdybyste dnes znova musela udělat soupis - co by bylo to nejdůležitější ve Vašem životě?

To jsou dvě rozličné otázky. Majetek hmotný a duchovní. Do soupisu majetku jsme zapisovali věci, které musely po naší deportaci zůstat v bytě. Ty opravdu cenné jsme se snažili u někoho schovat. Do transportu jsme si brali pouze to nejnutnější k přežití. Takový soupis už, doufám, nikdy nebudu psát. Za nejcennější materiální věci pokládám svá umělecká díla.

V životě je pro mě nejdůležitější rodina, domov, svoboda a možnost dělat to, co chci a co mě baví.

Filosof Jean Amery hovořil poté, co přežil Holocaust, o ztrátě důvěry ve svět. Popisuje to i Vaše pocity? Podařilo se Vám, po zkušenostech Holocaustu, tuto důvěru někdy znova získat?

I po zkušenostech Holocaustu a prožitém zlu jsem neztratila důvěru. Věřím, jak napsal Romain Rolland, že „dobrý člověk ještě žije“.

Bylo Vám patnáct let, když jste přišla do tábora ve Freibergu. Co přejete dnešní mladé generaci?

Dnešní mladé generaci přeji, aby prožila život v míru. Aby si dokázala vážit života svého i druhých. Aby se uměla radovat z přírody a z každého, v klidu prožitého dne.

Freiberg byl jedním z hrůzostrašných míst, jimiž jste za války prošla. Jak ve Vašich uších dnes zní jméno tohoto města?

Freiberg ve mně vyvolává vzpomínky, na které bych raději zapomněla.

Jak vnímáte dnešní svět? Jak bychom měli přistupovat k znova se probouzejícím projevům antisemitismu a rasismu?

Dnešní svět vnímám s velkým znepokojením. Nové projevy rasismu a antisemitismu musí být tvrdě potlačovány už v zárodku.

Jakou roli v tom může hrát umění?

Výtvarné dílo dokáže působit a vyvolávat emoce. Lze jím vyjádřit víc než slovy. Možno jim ovlivnit myšlení i pocity lidí.

Shabbat / 1991 / Linolschnitt, 36 x 14,5cm
Shabbat / 1991 / Linoryt, 36 x 14,5cm

Alphabet / 1993 / Linolschnitt, 37 x 15cm
Alphabet / 1993 / Linoryt, 37 x 15cm

Diskussion / 1991 / Linolschnitt, 36 x 16cm
Diskussion / 1991 / Linoryt, 36 x 16cm

auf Anordnung des Herrn Reichsministers für Rüstung und Kriegsproduktion
haben wir unsere Bauschäden abgeschlossen. Die Ausführung dieser
Bauaufgabe wird unser Werk E.

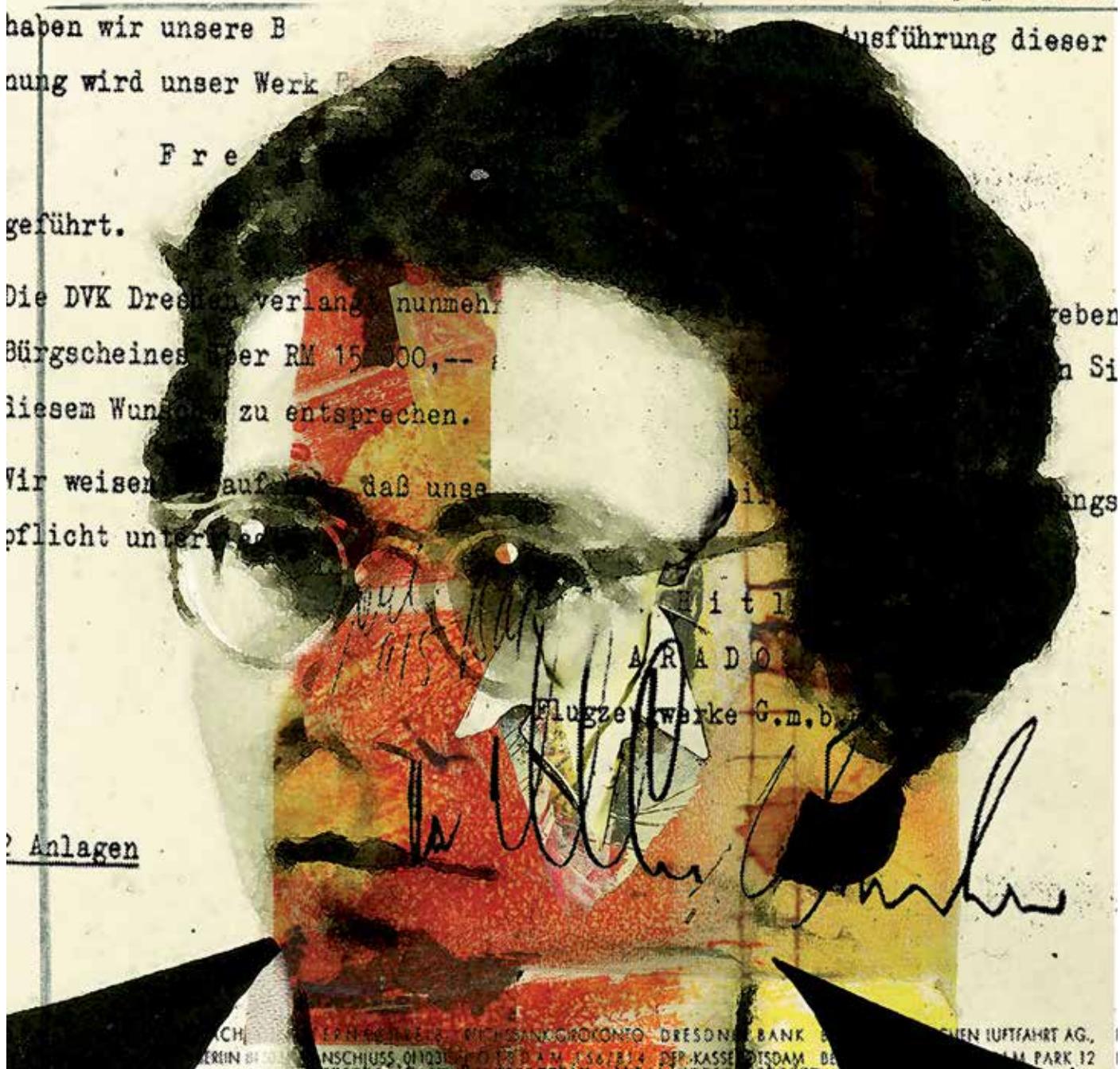
F r e

geführt.

Die DVK Dresden verlangt nun mehr
Bürgscheines über RM 15.000,--
diesem Wunsch zu entsprechen.

Wir weisen auf, daß uns
pflicht unterliegt.

2 Anlagen

Klara Before Arado / 2015 / Digitale Collage
Klara Before Arado / 2015 / Digitální koláž

Jana Zimmer

* 1946 in Prag

Rechtsanwältin i.R. in St. Barbara, Kalifornien

Jana Zimmer wurde 1946 als Tochter einer Holocaust-Überlebenden geboren. Ihre Mutter Klara Zimmer wurde 1912 in Kroměříž (dt. Kremsier), Mähren, als Klara Kohn geboren. 1938 heiratete sie in erster Ehe den Kinderarzt Dr. Alfred Löff. Nach dem Einmarsch der Deutschen in die Tschechoslowakei kam sie im Juni 1942 zusammen mit ihrem Ehemann und ihrer Mutter (Elsa Kohn) nach Theresienstadt. Ehemann Alfred und ihre Mutter Elsa wurden 1944 in Auschwitz ermordet. Klara Löff wurde von dort aus im Herbst 1944 als „arbeitsfähig“ zur Zwangsarbeit nach Freiberg verschleppt.

Im KZ Mauthausen erlebte sie die Befreiung durch amerikanische Truppen. Sie ging nach Prag und lernte dort kurz darauf Josef Zimmer kennen, der ebenfalls ein Überlebender des Ghettos Theresienstadt und von Auschwitz war. Sie heiratete ihn in zweiter Ehe. 1946 wurde ihre Tochter Jana geboren.

Josef Zimmer, geb. 1898 in Soběslav (dt. Sobieslav), Böhmen, war seit 1930 in erster Ehe mit Katerina („Kitty“) Trieben in Prag verheiratet gewesen. 1932 kam deren Tochter Margarethe („Ritta“) zur Welt. Im Februar 1942 wurden Josef, Kitty und Margarethe nach Theresienstadt deportiert, wo ihre Tochter Zeichenunterricht bei der Künstlerin Friedl Dicker-Brandeis erhielt. 1944 wurde Ritta nach Auschwitz deportiert und dort ermordet. Die Kinderzeichnungen von Ritta überdauerten Ghetto und Krieg. Sie befinden sich heute im Jüdischen Museum in Prag.

1948 emigrierten Josef, Klara und Tochter Jana Zimmer nach Kanada, nach Montreal. 1963 zogen sie nach San Diego, Kalifornien, USA. Jana Zimmer studierte an der San Diego State University und an der University of California in Santa Barbara Französische Literatur und Linguistik. Von 1969 bis 1974 arbeitete sie als Lehrkraft für Französisch. An der Loyola Law School in Los Angeles erwarb sie ihren Abschluss in Rechtswissenschaften und arbeitete mehrere Jahre in einer Rechtsanwaltskanzlei in Los Angeles als Anwältin. Janas Vater starb 1984.

Seit 1986 wohnt sie in Santa Barbara. Hier und in Los Angeles war sie bis 2005 als erfolgreiche und hochangesehene Rechtsanwältin in den Bereichen Umweltrecht, Staats- und Eigentumsrecht tätig. Für ihr aktives Engagement in zahlreichen ehrenamtlichen Funktionen u.a. im Komitee für Frauenrechte, in Naturschutzorganisationen, im Segelverein, aber auch als Küstenschutzbeauftragte in der California Coastal Commission, der wichtigsten Umweltschutzagentur in Kalifornien, ist Jana Zimmer hochgeachtet.

Ihren Weg zur Kunst fand Jana Zimmer erst spät. Mitte der 1990er Jahre zog ihre Mutter zu ihr. Bilder rund um die geschichtlichen Themen des Lebens ihrer Mutter zu schaffen, empfand Jana nun als einen Weg, ihre Mutter zu ehren und neue Wege der Kommunikation zwischen ihnen zu öffnen. Dies setzte sie auch nach dem Tod der Mutter im Jahr 2000 fort. Viele der frühen Werke reflektieren ihre Auseinandersetzung mit dem Leben ihrer Eltern unter deren Erfahrungen des Holocaust. In ihren Monotypien und Grafiken verarbeitet Jana Zimmer immer wieder Zeichnungen ihrer Schwester aus dem Ghetto, historische Familiendokumente, aber auch die Hand geschriebene Lebensgeschichte ihres Vaters. Sie erwarb ihre künstlerische Ausbildung durch Abendkurse der Erwachsenenbildung am Santa Barbara City College. Sie vertiefte ihre künstlerischen Fähigkeiten in gemeinsamen Studienzeiten mit zeitgenössischen amerikanischen Künstlern in Santa Fe und New Mexico, sowie bei einem Studienaufenthalt in Florenz. Nach ihrem künstlerischen Debüt in der Jewish Federation mit Grafiken und Collagen zum Thema „Kunst der Überlebenden“ wurde sie 2007 auch in Europa durch Ausstellungen in Prag und Terezín bekannt, wo sie der Prager Künstlerin Helga Weissová-Hošková - wie ihre Mutter Überlebende des Holocaust und eine der Freiberger Zwangsarbeiterinnen - begegnete.

Mit Ausstellungen in Neuseeland, Spanien und Bulgarien gehört Jana Zimmer mit ihren Collagen und modernen Druckgrafiken zu den international anerkannten zeitgenössischen Künstlerinnen. Sie arbeitet zu Themen der Holocaust-Erinnerungen und deren Verarbeitung durch die heutigen Generationen und zur Emanzipation der Frau. Jana Zimmer ist Mitglied der Kunst-Kommission im Santa Barbara County.

Jana Zimmer

* 1946 v Praze

Advokátka v Santa Barbaře v Kalifornii

Jana Zimmer se narodila v roce 1946 ženě, která přežila Holocaust. Její matka Klára Löffl, rozená Kohnová, přišla na svět v roce 1912 v Kroměříži. V roce 1938 se provdala za dětského lékaře Alfréda Löffla. O čtyři roky později byli manželé a Klářina matka Elsa deportováni do Terezína. V roce 1944 pokračovala trojice dále „na východ“, Alfréd Löffl ani Elsa Kohnová Osvětim nepřežili. Klára Löfflová prošla selekcí, a protože byla shledána „práceschopnou“, byla na podzim 1944 poslána do saského Freibergu.

Válka pro ni skončila v KT Mauthausen osvobozením Američany. Vrátila se do Prahy a nedlouho nato se seznámila s Josefem Zimmerem, který měl za sebou také terezínskou a osvětimskou zkušenosť. Klára Lofflová - Kohnová a Josef Zimmer se vzali a v roce 1946 se jím narodila dcera Jana.

Josef Zimmer se narodil roku 1898 v jihočeské Soběslavi. Roku 1930 se oženil s Kateřinu (Kitty) Trieben, o dva roky později se jím narodila dcera Margarethe (Rita). O dalších deset let později, v roce 1942, byla celá rodina deportována do Terezína. Malá Rita navštěvovala výtvarné kurzy u Friedl Dicker-Brandeis, v roce 1944 však zahynula v Osvětimi. Její kresby přečkaly válku i ghetto a dnes se nachází v Židovském muzeu v Praze.

Po Únoru 1948 Zimmerovi emigrovali. Nejprve žili v kanadském Montrealu, později se přestěhovali do kalifornského San Diega. Jana Zimmer vystudovala francouzskou literaturu a lingvistiku na Státní univerzitě v San Diegu a na Kalifornské univerzitě v Santa Barbaře. V letech 1969 - 1974 působila jako učitelka francouzštiny. Vystudovala také práva na Loyola Law School a několik let pracovala jako advokátka v Los Angeles a později v Santa Barbaře. Janin otec zemřel v roce 1984. Od roku 1986 žije v Santa Barbaře. Až do roku 2005, kdy přestala právnickou praxi vykonávat, byla uznávanou advokátkou, věnující se právu životního prostředí, vlastnickému a veřejnému právu. Jana Zimmer se dále angažuje v mnoha občanských aktivitách, např. ve Výboru pro práva žen, v organizacích věnujících se ochraně životního prostředí, v jachtařském klubu a je také Zmocněnkyní pro ochranu mořského pobřeží Kalifornské pobřežní komise (California Coastal Commission), což je nejdůležitější kalifornská organizace na ochranu životního prostředí.

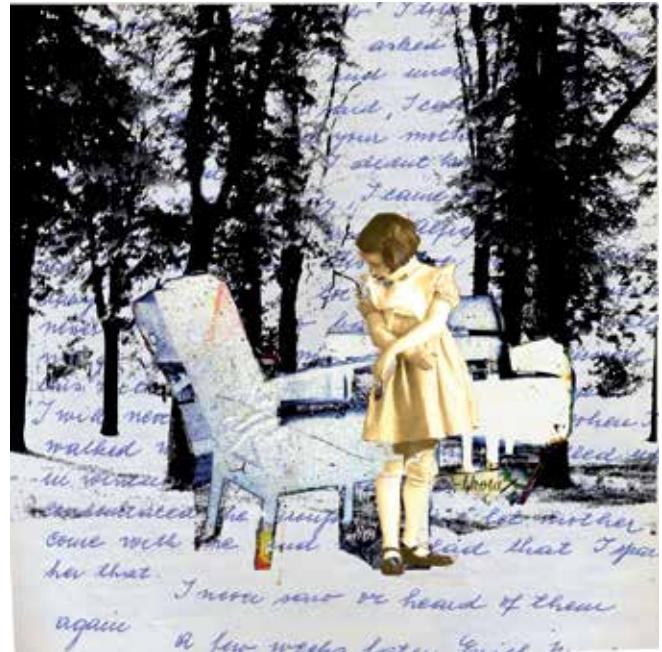
Svou cestu k umění si Jana Zimmer našla až později, když se k ní v polovině devadesátých let přestěhovala její matka (otec zemřel v roce 1984). Jana hledala cesty, jak vyznat úctu jejímu životnímu příběhu a také jak najít nové dimenze vzájemné komunikace. Začala malovat obrazy ztvárňující kapitoly z matčina života, v čemž pokračovala také po její smrti v roce 2000. Ve svých dílech se vyrovnává s životním osudem svých rodičů a jejich zkušeností s Holocaustem. V monotypech a grafikách často používá kresby své starší sestry Rity, která za války zahynula, historické rodinné dokumenty a také otcovy vlastnoručně psané vzpomínky.

Malířské vzdělání si prohloubila návštěvami večerních kurzů na Santa Barbara City College, na sympoziích s americkými umělci v Santa Fe a Novém Mexiku a také na studijním pobytu ve Florencii. Po uměleckém debutu jejích grafik a koláží na téma „Umění přeživších“ na výstavě, kterou organizovala americká Židovská federace, se s tvorbou Zimmerové seznámilo také publikum na Novém Zélandu, ve Španělsku, v Bulharsku a v České republice - v Praze a v Terezíně. V České republice se setkala s Helgou Hoškovou - Weissovou a dalšími bývalými vězenkyněmi, které, podobně jako její matka, přežily freiberský lágr.

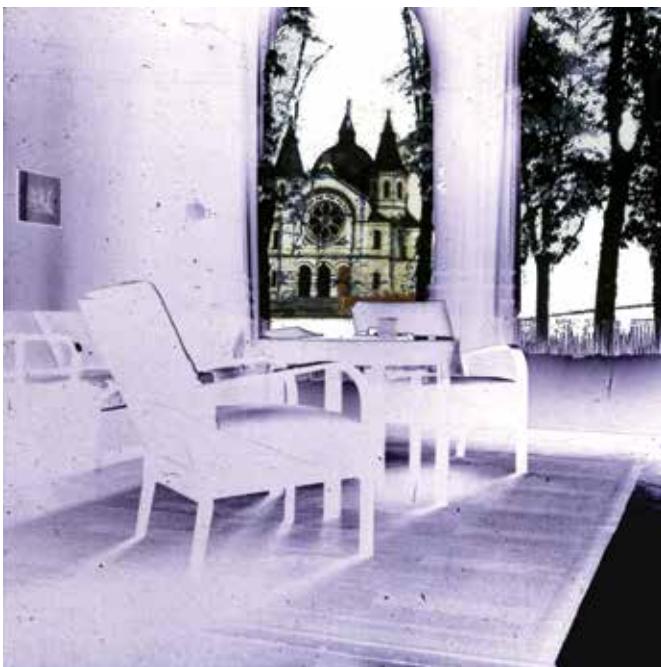
Jana Zimmer si se svými grafikami a kolážemi, reflektujícími Holocaust očima umělkyně poválečné generace, vysloužila mezinárodní respekt. Je členkou Umělecké komise oblasti Santa Barbara.

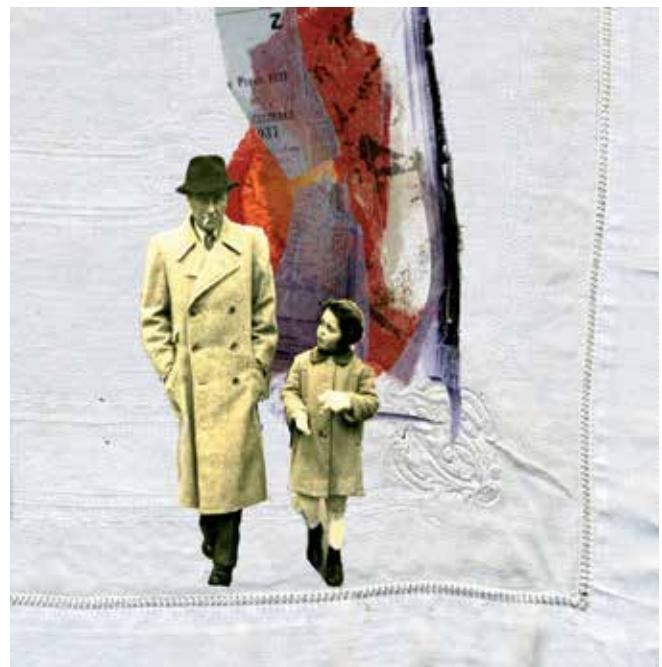
Freiberg dentist / 2014 / Digitale Collage
Freiberg dentist / 2014 / Digitální koláž

girl in woods 2 / 2013 / Digitale Collage
girl in woods 2 / 2013 / Digitální koláž

From her Window / 2014 / Digitale Collage
From her Window / 2014 / Digitální koláž

Spazier / 2015 / Digitale Collage
Spazier / 2015 / Digitální koláž

**Interview mit Jana Zimmer
durch Dr. Michael Düsing und Kathrin Krahl**

Ihr Vater, Ihre Schwester und viele Verwandte sind in der Shoah umgekommen. 2007 haben Sie in Freiberg einen Zettel mit den Worten „We are still here!“ hinterlegt. Welche Gedanken verbinden sich damit für Sie?

Ich habe gemischte Gefühle, was diese Notiz betrifft. Dank der Reaktion der Menschen in Freiberg haben sie sich mit der Zeit verändert. Als ich 2007 meine Ausstellungen in Prag und Theresienstadt zeigte, lud mich mein Cousin Peter, ein Überlebender des Ghettos Theresienstadt, ein, ihn in Berlin zu treffen und zusammen nach Freiberg zu fahren, um die Fabrik aufzusuchen. Peters Frau ist auch eine Tochter Überlebender. Zusammen besuchten wir die Synagoge in Dresden, doch wir fühlten uns nicht wirklich wohl in dieser Stadt, in der alle Aufmerksamkeit auf das Leid der Menschen gerichtet scheint, die bei der Bombardierung Dresdens im Februar 1945 ums Leben gekommen sind. Wir empfanden einen großen Unterschied im Vergleich zu Berlin, wo das Gedenken an die Shoah überall zu spüren war.

Wir besuchten den Gedenkort in Freiberg an einem Sonntag und es waren nirgendwo andere Menschen zu sehen. Der Taxifahrer, der uns vom Bahnhof zum Landratsamt brachte, war voller Misstrauen, warum wir ausgerechnet an diesen Ort wollten. Ich hatte Rosen aus Dresden mitgebracht, weil meine Mutter Rosen liebte, und fügte die besagte Notiz hinzu - ein Impuls in der letzten Minute. Ich hinterließ den Zettel mit einem Gefühl von Wut und Trotz. Ich fühlte mich in Dresden wie ausgelöscht und wollte nun beweisen, dass wir nicht komplett vernichtet worden waren, dass ein kleiner Teil meiner Familie noch immer existiert. Wir dachten zu diesem Zeitpunkt, wer auch immer den Zettel und die Rosen am Montagmorgen fände, würde beides einfach in den Müll werfen. Ich war sehr überrascht, als ich später die Notiz in Dr. Düsing's Buch entdeckte, welches er mir zuschickte. Ich war extrem bewegt, und es hat mir sehr geholfen, mich von meiner Bitterkeit über die Gleichgültigkeit der Menschen während des Krieges zu lösen.

Bitte erzählen Sie uns von Ihrer Schwester, dem Mädchen, das in Auschwitz ermordet worden ist.

Ich weiß nur sehr wenig über Rittas (Marketa Zimmerovás) Leben. Was ich weiß stammt aus den Erzählungen meines Vaters. Sie wurde 1932 in Prag geboren. Sie war eine gute Schülerin. Das geht auch aus ihren Zeugnissen von 1939-41 hervor, in denen sie in allen Fächern mit „hervorragend“ bewertet wurde (Ich verwende diese Zeugnisse in meiner Arbeit „Spazier 4“). Ich glaube, sie war ein typisches Kind des Bürgertums aus einer säkularen jüdischen Familie. Unschuldig. Mein Vater schrieb, dass sie sich darauf freute, den gelben Stern mit dem „J“ auf ihre Jacke zu nähen. Sie glaubte, es wäre ein besonderes Geschenk. Sie wurde nach Theresienstadt deportiert, als sie zehn Jahre alt war. Im Alter von 12 Jahren wurde sie zusammen mit ihrer Mutter in Auschwitz vergast. Ich besitze eine Postkarte, die sie aus Theresienstadt geschrieben hat. Sie zeigt die Absendeadresse Hamburger Kaserne Nr. 119 sowie ihre Transportnummer W921 und ist auf den 25. November 1942 datiert. Die Karte ging an einen Onkel in Prag und beinhaltete den Satz: "Grüsse meine Freunde und Freundinnen und denkt manchmal an mich. Eure Ritta".

Ritta besuchte einen der Kunstkurse, die von Friedl Dicker-Brandeis organisiert wurden. Das Jüdische Museum in Prag besitzt einige ihrer Zeichnungen. Ich habe eine lange Beziehung zu diesen Bildern, welche ich zum ersten Mal 1979 sah.

Meine Beziehung zu Ritta beruht auf meinem Gefühl, dass ich verantwortlich dafür bin, sie in dieser Welt zu ersetzen. Es hat meinen Vater emotional sehr belastet, dass er es nicht geschafft hatte, sie und auch den Rest seiner Familie zu retten. Auch meine Mutter erzählte mir, dass, als sie im Juni 1945 nach Hause kam, feststellen musste, dass niemand anderes aus ihrer Familie überlebt hatte. Sie fasste den Entschluss, sich entweder das Leben zu nehmen, oder ein Kind zu

bekommen. Ich bin das Kind, das sie bekam. Meine Eltern erzählten mir nichts über Ritta und die Shoah, als ich noch klein war. Ich entdeckte ein Foto von ihr, als ich ungefähr acht Jahre alt war und fragte meine Mutter, wer das auf dem Bild sei. Meine Mutter beschützte stets meinen Vater und bestand darauf, dass ich mit ihm niemals über Ritta sprechen solle. Er hatte ein schwaches Herz. Ich hatte Angst, ihn umzubringen, wenn ich ihn auf den Krieg ansprechen würde.

Als ich ungefähr 25 Jahre alt war, schrieb ich ein Gedicht über Theresienstadt und über Ritta. Aber ich schrieb es auf Französisch, weil die psychische Barriere noch zu groß war, über diese Erfahrung zu sprechen. Als es in einem Literaturmagazin veröffentlicht wurde, schickte ich es meinen Eltern. Als ich meine Eltern das nächste Mal besuchte, sagte mein Vater kein Wort, aber er brachte mir das Bild von Ritta, welches ich als Kind gefunden hatte und schenkte es mir. Danach verließ er weinend den Raum. Das war alles.

Als ich 1979 Prag besuchte, fand ich eine von Rittas Zeichnungen aus Theresienstadt im dortigen Jüdischen Museum. Ich machte ein Foto davon und übergab es meinen Eltern. Wieder sagten sie nichts, aber bewahrten die Fotografie bis zum Tod meines Vater in einem billigen Rahmen an ihrer Wand auf. Ich weiß also nicht wirklich etwas über dieses Kind, nichts über seine Persönlichkeit. Ich studierte Rittas Zeichnungen und versuchte so, Einblicke in ihre Gedanken zu bekommen. Aber es ist mir unmöglich. Manchmal erwische ich mich selbst dabei, wie ich darüber fantasiere, sie zu finden, lebendig. Es ist sehr merkwürdig zu wissen, dass ich nur existiere weil sie es nicht mehr tut.

Ihre Mutter gehörte zu den aus Auschwitz nach Freiberg deportierten Zwangsarbeiterinnen. Welche Gedanken und Gefühle verbinden sich für Sie mit dem Namen „Freiberg“?

Den ersten „Kontakt“ mit Freiberg hatte ich, als meine Mutter entscheiden musste, ob sie einen kleinen Geldbetrag als Reparation für die von ihr geleistete Zwangsarbeit annehmen sollte oder ob sie individuell versuchen sollte, eine Entschädigung für ihre Verluste einzuklagen. Es handelte sich ohnehin nur um eine symbolische Kompensation. Sie wusste nicht mehr über diese Fabrik, als dass sie in Freiberg in Sachsen war. Ich forschte nach. Im Internet stieß ich 1999 auf eine Website über Freiberg und erkundigte mich beim Webmaster nach der Fabrik. Er war ein junger Mann und schrieb mir, dass er nichts über eine derartige Fabrik wisse. Einige Zeit später erhielt ich eine weitere E-Mail von ihm, Holger Gross, in der er schrieb, er habe mit seinem Schwiegervater gesprochen und dieser habe sich an die Fabrik erinnert. Er begann auf eigene Faust zu recherchieren, fand die Fabrik und schickte mir ein Foto der Ruine. Das war das erste Mal, dass ich das Gefühl hatte, dass Menschen gewillt waren, das Geschehene anzuerkennen und Verantwortung dafür zu übernehmen - sich zu erinnern. Die Wut meiner Mutter über die Ignoranz der Deutschen gegenüber ihrer Geschichte und ihrer Verantwortung drückt sich in dem wiederholt in meinen Kunstwerken verwendeten Zitat „They didn't know about it“ - „Sie haben nichts davon gewusst“ aus.

Meine Mutterschrieb über ihre Erfahrungen in Freiberg. Sie schrieb über Fakten, aber nicht über ihre Gefühle. Sprach sie über Freiberg, sprach sie von der „Fabrik“, nicht von einem Konzentrationslager. Hier war es schlimmer als in Theresienstadt, aber nicht so schlimm wie in Auschwitz. Sie erzählte, dass die Anwohner sich beschwerten, dass das Geräusch der Holzschuhe auf Pflasterstein, wenn wir um vier Uhr früh von den Baracken durch die Straßen zur Fabrik marschierten, sie aufwecken würde. Diese Schuhe machten eine Menge Lärm. Andererseits notierte sie aber auch, wenn sich ihr gegenüber jemand menschlich verhielt, beispielsweise ein Freiberger Zahnarzt, den sie im Januar 1945 in SS-Begleitung aufsuchen durfte. Sie und die anderen „Czech Girls“ - ihre Freundinnen Anka, Marta, Irma und Hedy - gaben ihr Bestes, sich gegenseitig zu unterstützen und zu beschützen und so „inkompetent“ wie möglich in ihren „Jobs“ an den Flugzeugen zu arbeiten.

Was hat Sie dazu gebracht, die Shoah, die Leiden Ihres Vaters, Ihrer Schwester, Ihrer Mutter in künstlerischen Werken zu verarbeiten? Welche Rolle spielt Kunst heute in Ihrem Leben?

Ich habe nie an Kunstkursen teilgenommen, aber ich hatte schon immer den starken Wunsch etwas zu erschaffen. Weil es so schwer war über die Vergangenheit zu reden, selbst dann als mein Vater gestorben war, wendete ich mich der Kunst zu und fand darin einen Weg, mit meiner Mutter zu kommunizieren. Ich tat es durch die Poesie, die ich verfasste, als ich jung war, und durch die Collagen, die ich erstellte, als meine Mutter während ihrer letzten Lebensjahre zu mir zog. Obwohl sie nicht mehr am Leben ist, ist es wichtig für mich, an ihre Geschichte zu erinnern und an andere, ähnliche Geschichten über Erinnerung, Exil und Verantwortung. Das Gegenstück dazu wäre, juristische Gerechtigkeit zu erlangen. Es braucht beides: so, wie eine linke und rechte Gehirnhälfte zusammengehören. Ich denke, mein Bedürfnis nach Narrativen kommt daher, dass ich es schwierig finde, Bilder zu machen, die ausschließlich abstrakt sind. Ich muss weiterhin versuchen, eine bestimmte Geschichte zu erzählen, die das Herz oder den Geist anderer Personen berührt. Als ich älter wurde, spürte ich mich mehr und mehr dem Prozess des Kunstschaffens zugetan. Es ist fast wie Meditation. Ich fühle mich, als würde die Kunst mich aufsaugen. Und dann kommt der Moment, in dem ich merke: ja, das Bild „funktioniert“ und an dem ich das eigene Leben und das der anderen Leute zu schätzen weiß und mich über die Natur und jeden erlebten Tag freuen kann.

Sie zeigen Ihre Kunstwerke zum ersten Mal in Freiberg. Was möchten Sie den Besuchern der Ausstellung vermitteln? Welche Botschaft verbinden Sie damit?

Ich bin jeder Person dankbar, die sich entschieden hat, diese Ausstellung zu besuchen. Ich empfinde große Bewunderung für die anhaltende Anstrengung, die deutsche Vergangenheit aufzuarbeiten und zu vermitteln. Ich glaube, es ist schwierig, jung zu sein und die Last dessen zu tragen, was irgendjemandes Großeltern getan oder nicht getan haben. Ich kann aber für mich sagen, dass dieser ganze Prozess meine Beziehung zu Freiberg, welche vor 15 Jahren als Teil einer Suche nach Wiedergutmachung für meine Mutter begann, mir geholfen hat, meine eigene Bitterkeit und Trauer zu überwinden, hin zu Mitgefühl und Frieden. Als ich noch jung war, konnte ich nicht begreifen, wie sich eine ganze Gesellschaft gegenüber dem Bösen, den Nazis, gleichgültig verhalten konnte. Jetzt habe ich akzeptiert, dass es Teil des menschlichen Verhaltens ist und fokussiere nun meine Aufmerksamkeit auf die kleinen „Akte der Anständigkeit“, auf Personen, die damals taten, was sie konnten. Ich hoffe, dass irgendwo in Freiberg noch der Sohn oder die Enkelin des Zahnarztes lebt, der im Januar 1945 die Zahnlinfektion meiner Mutter behandelte. Ich wünsche mir, dass ich Danke sagen könnte für dessen Ungehorsam gegen die Anordnung des Lagerkommandanten, kein Betäubungsmittel an sie auszugeben und sie so von ihren Schmerzen zu erlösen und dafür, dass er sie eine Stunde länger in einem warmen Raum hat sitzen lassen. Dieser Akt der Güte stellte ihre Menschenwürde wieder her und hat ihr vielleicht das Leben gerettet. Der Talmud sagt: „Wer ein Leben rettet, rettet die ganze Welt.“ Ich glaube, dass das die Wahrheit ist..

Die Anschläge in Paris haben auch jüdische Opfer gefordert. Sie sind einzig und allein wegen ihres jüdischen Glaubens ermordet worden. Keine Karikatur, keine politische Äußerung hat sie ins Visier der Mörder gebracht. Was denken Sie über den gegenwärtigen Antisemitismus?

Als ich noch jünger war, glaubte ich, dass die Shoah so schrecklich war, dass nichts vergleichbares jemals wieder irgendjemandem passieren dürfe. Der aktuelle Zustand der Welt ist sehr erschreckend und in Europa besonders kompliziert, da der Antisemitismus als neue Mutation eines alten Virus daherkommt, jetzt vermischt mit Antizionismus. Es gibt immer Antisemitismus -

in manchen Generationen ist er schwächer und an manchen Orten weniger offensichtlich, aber das Virus bleibt. Wie Sartre sagt: „Würden keine Juden existieren, dann würde der Antisemitismus sie erfinden.“ Ich muss zugeben, dass ich darüber verwundert bin, dass es mich nach Europa zieht, als Teil der Vervollkommenung meiner eigenen Arbeit zu diesem Thema, ausgerechnet zu dem Zeitpunkt, an dem die Geschichte sich rückwärts zu bewegen scheint. Meine Familie versuchte 1939 vergebens, Europa zu verlassen, und jetzt komme ich freiwillig zurück, gerade nach Dresden, obwohl es so viele andere Orte gibt. Meine Enkel, Zwillinge, haben sich im letzten Jahr durch meine Ermutigung, für Bar und Bat Mitzvah entschieden. Sie sind die ersten in meiner Familie seit vier Generationen, die sich bejahend und öffentlich als Juden identifizieren. Ich glaube, mein Vater, der Zyniker war und Atheist, würde sagen, dass ich eine Idiotin bin. Aber meine Mutter hielt, auch während des ständigen Zustandes der Angst, immer an ihrem Optimismus fest und bestärkte mich, mich in dieser Welt für das Gute und Richtige einzusetzen. So, we are still here.

Was bewegt Sie angesichts der Tatsache, dass die Ausstellung in Freiberg Werke von Künstlerinnen aus drei Generationen und aus drei Ländern, einer Überlebenden des Freiberger Lagers, der Tochter einer Überlebenden, und einer jungen Dresdnerin zeigt? Was kann Kunst bewirken?

Ich bin sehr stolz, Teil dieses Projekts zu sein, besonders mit Helga Hošková-Weissová und Stefanie Busch. Ich betrachte mich als Teil einer „Brücke“ - zwischen der Generation der Überlebenden und der Zukunft. Kunst ist in diesem Zusammenhang sehr stark. Sie kann uns tragen und heilen. Kunst hilft uns, unseren Erinnerungen und unserem Leben einen Sinn zu geben. Meine Mutter, so wie ich auch, hatte kein Talent für das Zeichnen. Als sie ungefähr 85 Jahre alt war, nahm ich sie mit zu einer „Kunsttherapie für Senioren“ in der wir beide einfache Abbildungen unserer Hände zeichneten und diese mit Wasserfarben kolorierten. Sie blickte auf meine Zeichnung, welche in Brauntönen gehalten war und sagte: „Das erinnert mich an die Handschuhe, die die SS-Männer in Freiberg getragen haben, wenn sie mich schlugen.“ Später sagte sie über ihr eigenes Bild, das die Farbe der Morgenröte trug: „Ich würde es nicht in Anwesenheit der anderen Teilnehmer sagen, aber mein Bild erinnert mich an die Farbe des Himmels über Dresden während der Bombardierung. Ich wusste, als ich diesen Himmel sah, dass ich überleben würde. Es war der glücklichste Tag meines Lebens, seit der Krieg begonnen hatte.“

Klara's Glove 1-3 / 2015 / Digitale Collagen
Klara's Glove 1-3 / 2015 / Digitální koláže

Gloves Arado / 2015 / Digitale Collage
Rukavice Arado / 2015 / Digitální koláž

Rozhovor s Janou Zimmer vedli Dr. Michael Düsing a Kathrin Krahl

Váš otec, Vaše sestra a mnozí příbuzní se stali oběťmi Holocaustu. V roce 2007 jste ve Freibergu zanechala lístek se slovy "We are still here!" Na co jste tehdy myslela?

Můj vztah k tomuto vzkazu není jednoduchý, postupně se vyvíjel a to i kvůli lidem z Freibergu, které jsem potkávala. Když jsem v roce 2007 vystavovala v Praze a v Terezíně svá díla, můj bratranc Petr, který byl za války v Terezíně vězněný, mě požádal, abychom se setkali v Berlíně a abychom se pak společně podívali do továrny ve Freibergu. Rodiče Petrovy ženy také přežili Holocaust. Navštívili jsme společně synagogu v Drážďanech, ale ve městě samotném jsme se vůbec necítili dobře. Zdálo se nám totiž, že všechna pozornost se upírá na utrpení lidí při bombardování města na sklonku války. Byl to velký rozdíl např. ve srovnání s Berlínem, kde místa připomínající Holocaust jsou doslova na každém kroku.

Když jsme přišli k freiberskému památníku, bylo to v neděli a byli jsme tam úplně sami. Taxikář, s nímž jsme přijeli z nádraží, reagoval na náš záměr poněkud skepticky. Z Drážďan jsem přivezla růže, má matka totiž růže milovala, a tento lístek jsem k nim spontánně přidala v poslední chvíli. Když jsem ho tam dávala, bylo to s pocitem vzteku a odporu. V Drážďanech jsem si připadala úplně neviditelná, a tak jsem chtěla nějakým způsobem vyjádřit, že jsme nebyli kompletně zlikvidováni, že tento malý kousek naší rodiny pořád ještě žije. Tenkrát jsme si mysleli, že kdokoliv v pondělí ráno přijde a růže s lístkem najde, vyhodí je do koše. Později jsem byla velmi překvapená, když jsem vzkaz, který byl na lístku, uviděla v knize pana Duesinga, kterou mi poslal. Velmi mě to dojalo a pomohlo to rozpustit mou zahořklost z lidského nezájmu během války.

Prosím, povězte nám o Vaší sestře, děvcátku, které bylo v Osvětimi zavražděno.

O Ritině životě nemám moc informací. Co vím, je z otcových životních vzpomínek, které sepsal někdy kolem roku 1980: Rita se narodila v Praze v roce 1932. Výborně se učila, máme její vysvědčení z let 1939-1941, kde má samé jedničky (vysvědčení jsem použila v obrazu "Spazier 4"). Myslím, že byla typickou dívkou vyrůstající ve středostavovské sekulární židovské rodině. Můj otec psal, že si nadšeně přišívala žlutou hvězdu na svůj kabátek, protože si myslela, že je to za odměnu. Když jí bylo deset, byla deportována do Terezína, a když jí bylo dvanáct, zahynula ona i její matka v osvětimské plynové komoře. Mám jednu pohlednici, kterou mohla napsat z Terezína, je na ní zpáteční adresa Hamburská kasárna č. 119, transportní číslo W921, datováno 25. listopadu 1942 a posláno mému strýčkovi do Prahy. Končí to: "Pozdravuj mé přátele a přítelkyně a někdy si na mě vzpomeňte, Vaše Rita."

Rita se účastnila výtvarných kurzů organizovaných Friedl Dicker-Brandeisovou a v pražském Židovském muzeu je několik jejích kreseb. K těmto kresbám mám velmi dlouhý vztah, který začal, když jsem je v roce 1979 poprvé viděla.

Můj vztah k Ritě je hodně o pocitech z dětství, kdy jsem cítila svou zodpovědnost nahradit ji na světě. Můj otec byl emocionálně velmi zničený z toho, že se mu nepodařilo zachránit ani Ritu, ani zbytek rodiny. Také má matka mi řekla, že když v červnu 1945 přišla domů a zjistila, že nikdo z její nejbližší rodiny nepřežil, rozhodla se, že bud' se musí zabít, nebo mít dítě. A já jsem to dítě, které měla. Když jsem byla malá, rodiče mi neřekli nic ani o Ritě ani o Holocaustu. Jako osmiletá jsem našla fotografii, na které byla Rita, a zeptala jsem se matky, kdo že to je. Má matka vždycky chránila otce, a proto trvala na tom, že se ho na Ritu nikdy nezeptám. Měl slabé srdce a já se bála, že bych ho opravdu mohla svými otázkami na válku zabít.

Když mi bylo asi pětadvacet let, napsala jsem básničky o Terezíně a o Ritě. Napsala jsem ji ale ve francouzštině, psychické zábrany mluvit o této věci napřímo byly pro mě příliš velké. Básnička vyšla v literárním časopise a já ho poslala rodičům. Když jsem je pak znova navštívila, můj otec neřekl ani slovo, ale přinesl stejný obrázek Rity, který jsem našla jako dítě, a dal mi ho. Potom v slzách opustil pokoj, a to bylo všechno.

V roce 1979 jsem navštívila Prahu a v Židovském muzeu jsem našla jednu Ritinu kresbu z Terezína. Vyfotila jsem ji a poslala rodičům. Opět, neřekli ani slovo, ale až do otcovy smrti kresba v jednoduchém rámu zdobila jejich stěny.

O Ritě vlastně nic nevím. Nevím nic o její osobnosti, studovala jsem její kresby, abych se dozvěděla aspoň něco o její povaze, ale nebylo to možné. Někdy sním o tom, že ji najdu, živou. Je to zvláštní pocit, když víte, že žijete jen proto, že ona už ne.

Vaše matka byla jednou z vězenkyň, které do Freibergu přišly na nucenou práci. Jaké myšlenky a pocity se pro Vás pojí se jménem "Freiberg"?

První "kontakt" s Freibergem jsem měla, když se matka rozhodovala, jestli přijme nějakou malou částku, která ji měla odškodnit za otrocké práce ve Freibergu, anebo se pokusí získat odškodnění, které bylo více než symbolické, jako jednotlivec. O továrně nevěděla vůbec nic, kromě toho, že se nacházela v saském Freibergu. Já jsem zapátrala na internetu a našla člověka, který městu Freiberg spravoval webové stránky (bylo to někdy v roce 1999). Zeptala jsem se ho na továrnu, ale ten mladý muž mi napsal, že o ní neví vůbec nic. O něco později se mi Holger Gross ozval znova. Poslal mi e-mail s tím, že mluvil se svým tchánem, který si továrnu pamatuje. Dokonce se vypravil na místo, kde stála, a poslal mi fotografie jejích ruin. Takže jsem získala pocit, že lidé se chtějí dozvědět vice o tom, co se stalo, a převzít za to zodpovědnost. Má matka se zlobila, když se lidé zodpovědnosti bránili a popírali dějiny, proto se v mé díle často opakuje její věta "Nic o tom nevědí".

Má matka sepsala své zážitky z Freibergu, jsou to samá fakta, vůbec se však nezmiňuje o svých pocitech. Vždycky mluvila o Freibergu jako o "továrně", ne jako o koncentračním táboře. Bylo to tam horší než v Terezíně, ale zase ne tak strašné jako v Osvětimi. Vzpomínala, jak si obyvatelé města stěžovali, že je vězni budí, když ve čtyři hodiny ráno pochodovali po dlažbě z kočičích hlav v dřevácích. Vzpomínala ale i na to, když se k ní někdo choval slušně, jako například freiberský zubař, který ji ošetřoval v lednu 1945. Ona a její další české přítelkyně - Anka, Marta, Irma, Hedy - si navzájem pomáhaly a kryly se, aby nemohly v továrně na letadla pracovat.

Proč jste začala umělecky zpracovávat Holocaust, utrpení Všeho otce, Vaší matky, Vaší sestry? Jakou roli dnes hraje umění ve Vašem životě?

Nikdy jsem neměla žádné umělecké vzdělání, ale vždy jsem toužila tvořit. Mluvit o minulosti bylo velmi obtížné, i po smrti otce. Umění se stalo prostředkem komunikace mezi mnou a mou matkou. Když jsem byla mladší, využívala jsem k tomu poezii, koláže jsem začala dělat, až když se ke mně matka přestěhovala a strávila několik svých posledních let. Ačkoliv již zemřela, pořád cítím potřebu zaznamenávat její příběh a jiné podobné příběhy o paměti, vyhnání a zodpovědnosti. Vyvažuje to hledání spravedlnosti pomocí zákona, levá a pravá mozková hemisféra.

Myslím, že potřeba vyprávět je důvod, proč je pro mě těžké dělat obrazy, které jsou čistě abstraktní - pořád mám potřebu zkoušet vyjádřit konkrétní příběh, který se může dotknout srdce nebo duše jiného člověka. Čím jsem starší, tím je pro mě důležitější proces vzniku umění, je to něco jako meditace. Cítím, jak mě to vtahuje, až do momentu, kdy zjistím, že dílo „funguje“.

Poprvé vystavujete své obrazy ve Freibergu. Co chcete návštěvníkům výstavy zprostředkovat? Jaké poselství s tím spojujete?

Jsem velmi vděčná všem, kteří se rozhodnou výstavu navštívit a shlédnout má díla, která jsou její součástí. V Německu velmi obdivuji neutuchající snahy učit se o minulosti. Myslím, že musí být velmi těžké, když je člověk mladý a přeci neustále nese tíhu toho, co udělali nebo neudělali jeho prarodiče. Já jen mohu za sebe říct, že celá má zkušenost s Freibergem, která začala před patnácti lety, když jsem hledala podklady pro odškodnění pro mou matku, mi pomohla pohnout se ze stavu

hořkosti a bolesti k usmíření a k míru. Když jsem byla mladá, nemohla jsem pochopit, jak je možné, že celá společnost může být lhostejná k nacistickému zlu. Nyní ale vidím, že takoví lidé jsou, a sama si více všímám malých aktů odvahy, kdy jednotlivci dělají, co je v jejich silách. Ráda si představuji, že ve Freibergu žije syn nebo vnučka zubaře, který léčil matčinu zubní infekci v lednu 1945. Přeji si, abych jim mohla poděkovat za to, že jejich otec nebo dědeček nedodržel příkaz velitele tábora neplýtvat na matku anestezii, za to, že zklidnil její bolest a za to, že ji nechal sedět v teplém pokoji o hodinu déle. Tento projev humanity obnovil její lidskou důstojnost a možná zachránil i život. Talmud říká: „Kdokoliv zachrání jeden život, jakoby zachránil celý svět.“ Věřím, že je to pravda.

Útoky v Paříži si vyžádaly také židovské oběti. Tito lidé byli zabiti pouze a jenom pro svou židovskou víru. Žádná karikatura, žádný politický názor z nich neudělal cíle vrahů. Co si myslíte o soudobém antisemitismu?

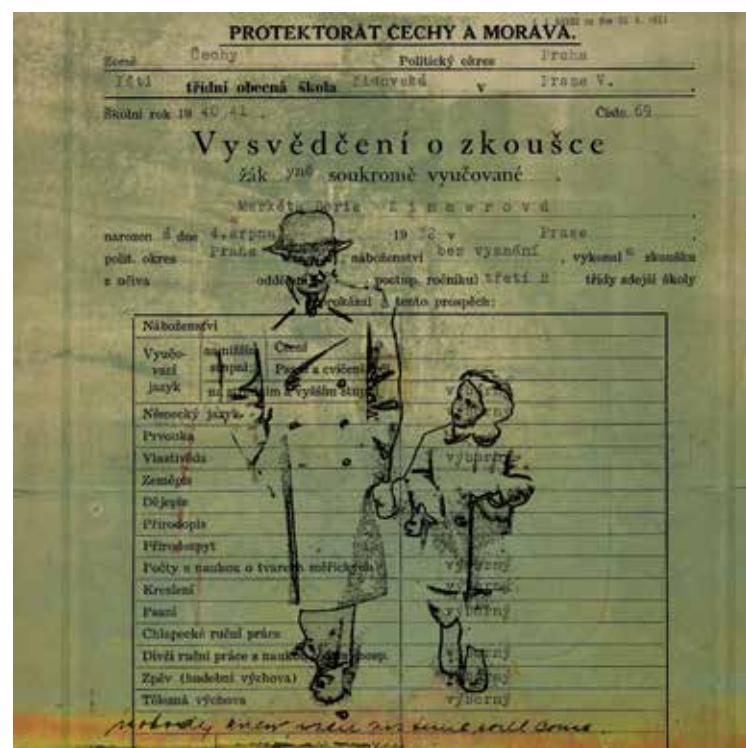
Když jsem byla mladší, myslela jsem, že Holocaust byl tak strašný, že není možné, aby se něco takového znova opakovalo, nikdy a nikomu. Současný stav světa je obecně děsivý, a v Evropě je to obzvlášť složité, protože antisemitismus se stává novou mutací starého viru, nyní smíchaného ještě s anti-sionismem. Vždycky je nějaký antisemitismus, ve všech generacích jsou jeho přežitky, na některých místech je to méně patrné, ale virus zůstává. Jak řekl Sartre: „Kdyby židé neexistovali, antisemité by si je vymysleli.“ Já osobně musím připustit, že nyní, když se vracím do Evropy, abych završila své díla na tomto tématu, velmi mě překvapuje dojem, že minulost se vrací. Má rodina se neúspěšně snažila uprchnout z Evropy v roce 1939 a já sem nyní přicházím nazpět, dobrovolně, a ještě ke všemu do Drážďan? Moje vnoučata se loni, s mou podporou, rozhodla podstoupit bar a bat mitzvah. Po čtyřech generacích jsou v mé rodině první, kdo se dobrovolně a veřejně přihlašuje k židovství. Myslím, že můj otec, který byl cynik a navíc ateista, by řekl, že jsem blázen. Ale matka, navzdory neutuchajícím stavům úzkosti, vždycky zachovávala optimismus a vždy mě nutila, abych se stavěla na stranu toho, co je správné. Tak, ještě jsme tady.

Jak vnímáte, že na freiberské výstavě jsou k vidění díla tří umělkyně ze tří generací a tří zemí, přeživší freiberského tábora, dcery přeživší a mladé Němky? Co může umění dokázat?

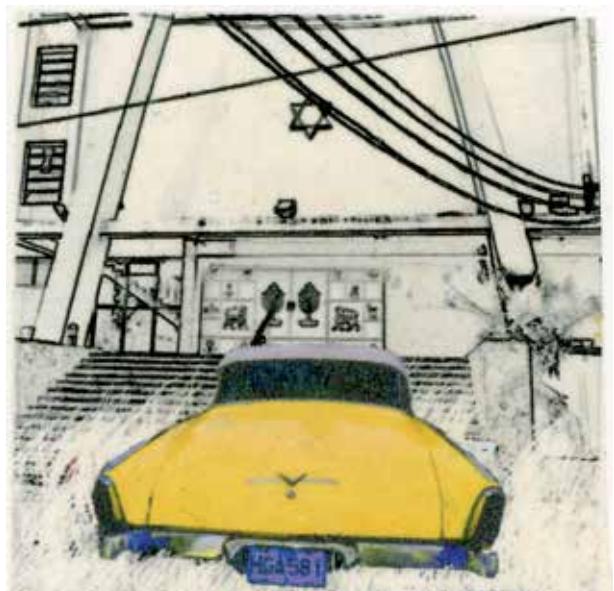
Jsem velmi poctěna, že jsem součástí výstavy, obzvlášť po boku paní Hoškové a paní Busch. Cítím se být příslušnicí generace „mostů“, mostů mezi těmi, kteří přežili, a těmi, kteří zpřítomňují budoucnost. Umění je velmi mocné. Může nás udržet a uzdravit. Pomáhá dávat smysl našim vzpomínkám a našemu životu. Moje matka, stejně jako já, neuměla kreslit. Když jí bylo asi osmdesát pět, vzala jsem ji na workshop „umělecké terapie pro seniory“, kde jsme obě dvě dělaly jednoduché otisky našich rukou a barvily je vodovkami. Podívala se na mě, která jsem měla ruce celé hnědé, a řekla: „Připomínají mi rukavice, které nosily esesáci ve Freibergu.“ Později řekla o svých rukou, které měly barvu západu slunce: „Před nimi bych to nikdy neřekla, ale ty moje mi zase připomínají barvu oblohy nad Drážďanami za bombardování. Když jsem viděla to nebe, věděla jsem, že přežiji. Byl to pro mě nejšťastnější den od začátku války.“

Prisoneros de Guerra / 2011 / Digitale Collage
Prisoneros de Guerra / 2011 / Digitální koláž

Spazier 4 / 2015 / Digitale Collage
Spazier 4 / 2015 / Digitální koláž

Yellow Studebaker before Patronado Synagogue, Havana / 2013 / Digitale Collage
Yellow Studebaker before Patronado Synagogue, Havana / 2013 / Digitální koláž

Korridor / 2012 / Siebdruck auf Papier, 100 x 70cm
Koridor / 2012 / Sítotisk na papíře, 100 x 70cm

Stefanie Busch

* 1977 in Dresden

Bildende Künstlerin, lebt und arbeitet in Dresden

Stefanie Busch studierte von 1998 bis 2003 Malerei, Grafik und andere künstlerische Medien an der Hochschule für Bildende Künste Dresden. Sie war von 2003 bis 2005 Meisterschülerin bei Prof. Lutz Dammbeck.

Im Jahr 2013 gestaltete Stefanie Busch im Rahmen des Projekts „Ortsbegehung – Stadtrecherchen zu Shoah und Täterschaft in Freiberg“ im Foyer des Berufsschulzentrums „Julius Weisbach“ am Schachtweg, auf dem Gelände eines ehemaligen Außenlagers des KZ Flossenbürg, eine Gedenkwand zur Erinnerung an 1.000 jüdische Mädchen und Frauen. Sie hatten hier zwischen Herbst 1944 und April 1945, aus Auschwitz kommend, Zwangsarbeit unter unmenschlichsten Bedingungen leisten müssen.

Während dieser künstlerischen Arbeit kam Stefanie Busch in engen Kontakt mit der Prager Künstlerin und Lagerüberlebenden Helga Hošková-Weissová. Ihr Interesse gilt der Auseinandersetzung mit Geschichte, Transformation, Gewalt und deren Vernetzungen. Sie nahm bereits an zahlreichen Ausstellungen im In- und Ausland teil und realisierte verschiedene Kunst-am-Bau-Projekte.

Stefanie Busch

* 1977 v Drážďanech

Umělkyně, žije a pracuje v Drážďanech

Stefanie Busch vystudovala v letech 1998 – 2003 malířství, grafiku a další umělecké prostředky na Vysoké škole výtvarného umění v Drážďanech. V letech 2003 – 2005 byla studentkou prof. Lutze Dammbecka.

V roce 2013 vytvořila v rámci projektu „Ortsbegehungen – městské rešerše o Holocaustu a jeho vinících ve Freibergu“ ve foyer školy Julia Weisbacha pamětní zed' věnovanou tisícovce židovských vězenkyň, které sem byly v období mezi podzimem 1944 a dubnem 1945 posílány na nucenou práci z Osvětimi.

Během umělecké práce navázala Stefanie Busch úzký kontakt s pražskou umělkyní a přeživší tábora, paní Helgou Hoškovou-Weissovou. Ve svém díle se s velkým zájmem věnuje vyrovnavání se s minulostí, procesu transformace, násilí a jejich propojení. Účastnila se mnoha výstav v Německu i v zahraničí a realizovala četné umělecké a stavební projekty.

Helga Hošková-Weissová / 2015 / Siebdruck auf Papier, 80 x 60cm
Helga Hošková-Weissová / 2015 / Sítotisk na papíře, 80 x 60cm

**Interview mit Stefanie Busch
durch Dr. Michael Düsing und Kathrin Krahl**

Sie haben 2013 am Ort des damaligen KZ Freiberg, im heutigen BSZ „Julius Weisbach“, eine Erinnerungswand an die Zwangsarbeiterinnen dieses Lagers gestaltet. Ihre Arbeit „Ihnen“ bezieht sich auf eine Geste. Was meinen Sie mit dieser Geste?

Gemeinsam mit Schülerinnen und Schülern des Berufsschulzentrums habe ich im Projekt ORTSBEGEHUNG von Weiterdenken - Heinrich-Böll-Stiftung Sachsen in den Jahren 2012/2013 an der Realisierung einer Gedenkwand für die 1.000 jüdischen Frauen und Mädchen des KZ Freiberg und einer Ausstellung zu Täterschaft in Freiberg gearbeitet. Auf dem Gelände der Schule war einst ein KZ Außenlager des KZ Flossenbürg.

Die Geste, von der Sie sprechen, bezieht sich auf das Wort „IHNNEN“, das zentral auf der Gedenkwand steht. Es soll einerseits im Singular jede einzelne Verfolgte ansprechen. „Ihnen gilt dieses Denkmal“. Andererseits soll es „IHNNEN“ gedenken, den 1.000 jüdischen Mädchen und Frauen im Plural. Da in Zukunft wegen der vorangeschrittenen Zeit die Überlebenden nicht mehr nach Freiberg kommen werden, gilt das Denkmal auch Ihnen: Ihren Angehörigen. Zwei der überlebenden Frauen waren zur Eröffnung der Gedenkwand da: Helga Hošková-Weissová und Lisa Miková aus Prag.

Sie zeigen in der Freiberger Ausstellung „We are still here“ ein Portrait der Künstlerin Helga Hosková. Wie kam es zu dieser Entscheidung?

Durch meine Begegnung mit Helga Hošková-Weissová im Heute, mit dieser Geschichte... Das wird für mich immer etwas ganz Besonderes und etwas tief Berührendes bleiben. An der Gedenkwand in Freiberg haben wir mit einem erschreckenden Zitat aus ihren Tagebüchern eines jungen Mädchens gearbeitet. In dieser gemeinsamen Ausstellung in der Nikolaikirche möchte ich ein Porträt der erwachsenen Frau zeigen, die überlebt hat.

Sie sind lange nach dem Krieg und der Shoah geboren. Was bewegt Sie, wenn Sie heute mit einer Überlebenden aus Prag und der Schwester eines in Auschwitz ermordeten Mädchens und Tochter einer Zwangsarbeiterin in Freiberg zusammentreffen?

Alles.

Es ist etwas sehr Besonderes, Menschen mit dieser Geschichte treffen zu können.

Allerdings ist es sehr schwer für mich, Fragen zu diesem Abschnitt des Lebens zu stellen, obwohl Helga sehr offen damit umgeht.

Was verbindet Ihre so unterschiedlichen künstlerischen Handschriften? Verbindet sie etwas?

Wir alle drei haben uns für die Kunst entschieden- das ist unser gemeinsames Thema.

Es gibt keine wirklich biografische Verbindung zwischen den beiden Künstlerinnen und mir. Die Stadt Freiberg verbindet uns. Helga war als junges Mädchen hier als Zwangsarbeiterin, Janas Mutter ebenfalls.

Und ich habe hier gemeinsam mit den Schüler_innen an der Gedenkwand gearbeitet, Helgas Tagebücher und Zeichnungen kennen gelernt und bin ihr und Lisa Miková dann bei der Eröffnung 2013 das erste Mal persönlich begegnet. Seitdem habe ich sie mehrere Male in Prag besucht. Mit Jana schreibe ich mir in Vorbereitung unserer Ausstellung Emails, kenne inzwischen ein wenig ihre Geschichte und ihre künstlerischen Arbeiten und freue mich sehr auf unsere persönliche Begegnung und unsere gemeinsame Ausstellung.

Sie leben in Sachsen. Wir erleben neuen Rassismus und Antisemitismus, aber auch die Solidarität der Mehrheit für eine offene Gesellschaft. Wie beeinflusst das Ihren Alltag und Ihre Arbeit?

Diese neue Welle der Aggressionen, des wieder erstarkten Rassismus und Antisemitismus, machen mich wütend. Das Schicksal der Geflüchteten beschäftigt mich ununterbrochen, und ich suche nach Wegen, gemeinsam mit ihnen Alltag zu leben und für sie da sein zu können. Es fällt mir im Moment schwer, mich auf die künstlerische Arbeit zu konzentrieren, da diese veränderte und verschärzte Situation meine ganze Aufmerksamkeit fordert und ich mich frage, wie ich mich als Künstlerin verhalten kann.

**Denken Sie, dass Ihre künstlerische Arbeit etwas in Ihrer politischen Umwelt bewirken kann?
Wenn ja, was?**

Nein, das denke ich nicht. Meine Arbeit ist nicht vordergründig politisch. Vielleicht kann sie sensibilisieren, zwischen der Ohnmacht.

Ihnen / 2013 / Gedenkwand in Erinnerung an die Verfolgung im Außenlager des KZ Flossenbürg auf dem Schulgelände des BSZ „Julius Weisbach“ in Freiberg
Vám / 2013 / Pamětní zed' připomínající pronásledování v byvalém pobočném táboře KT Flossenburg, nyní na pozemku školy „Julia Weisbacha“ ve Freibergu

Atlas / 2006 / Siebdruck auf Folie, hinterleuchtet, 195 x 225cm
Atlas / 2006 / Sitotisk na fólii, podsvětlený, 195 x 225cm

**Rozhovor se Stefanie Busch
vedli Dr. Michael Düsing a Kathrin Krahlf**

V roce 2013 jste na místě bývalého KT Freiberg, dnes škole Julia Weisbacha, vytvořila pamětní zed', která upomíná nuceně nasazené v tomto táboře. Vaše práce „Ihnen“ se vztahuje k jednomu gestu. Co přesně jste tím měla na mysli?

V letech 2012/2013 jsem se společně s místními žáky účstnila projektu ORTSBEGEHUNGEN, který připravilo Weiterdenken, saská Nadace Heinricha Bölla. Pracovali jsme na pamětní tabuli pro tisíc židovských dívek a žen, které byly vězněny v KT Freiberg, a také na výstavě o vinících z Freibergu. Na pozemku školy se kdysi nacházel pobočný tábor KT Flossenbürg.

Gesto, o kterém hovoříte, se váže ke slovu „Ihnen“ („Vám“), které je na pamětní zdi centrální. Na jednu stranu, chápeme-li ho v jednotném čísle, oslovy každou jednotlivou pronásledovanou. „Vám patří tento památník“. Na druhou stranu, „Vám“ připomíná tisícovku židovských žen a dívek v množném čísle. Protože čas utíká a v budoucnu už žádné přeživší do Freibergu jezdit nebudou, patří památník také Vám, jejich přibuzným. Dvě z žen, které přežily, přijely na slavnostní odhalení zdi: Helga Hošková-Weissová a Lisa Miková z Prahy.

Na freiberské výstavě „We are still here“ vystavujete portrét umělkyně Helgy Hoškové-Weissové. Proč jste se tak rozhodla?

Bylo to díky mému setkání s Helgou Hoškovou - Weissovou. Tento zážitek pro mě navždy bude něčím zcela výjimečným, něčím, co mě velmi poznamenalo. Na freiberské pamětní zdi jsme využili jeden hrůzostrašný citát z deníku, který si vedla jako mladé děvče. Na této společné výstavě chci v kostele sv. Mikuláše ukázat portrét dospělé ženy, která přežila.

Narodila jste se mnoho let po válce, po Holocaustu. Co to s Vámi dělá, když máte nyní ve Freibergu příležitost setkat se se ženou, která Holocaust přežila, a jinou, která je dcerou další bývalé vězenkyně?

Je to pro mě něco zcela výjimečného, když se mohu setkat s lidmi, kteří prožili takové osudy. Klást jim otázky na toto téma je pro mě moc těžké, i když Helga se k tomu staví velmi otevřeně.

Co spojuje vaše jinak tak rozdílné umělecké rukopisy? Je to vůbec něco?

Všechny tři jsme se rozhodly pro umění - to je naše společné téma. Neexistuje vlastně nic, co by opravdu propojovalo životopis můj a obou dam. Sdílíme však vztažek k Freibergu, Helga tu byla nuceně nasazena jako mladé děvče, stejně tak Janina matka.

Já jsem zde, společně s místními žáky, vytvořila pamětní tabuli, seznámila se s Helzinými deníky a kresbami a při slavnostním odhalení v roce 2013 konečně i s Helgou a Lisou Mikovou osobně. Od té doby jsem ji v Praze několikrát navštívila. S Janou jsme si vyměnily spoustu e-mailů, když jsme připravovaly tuto výstavu. Už tak trochu znám její příběh, její umělecké práce a velmi se těším, že se setkáme osobně a vůbec, že se na této výstavě společně podílíme.

Žijete v Sasku. Zažíváte zde projevy nenávisti vůči cizincům, rasismu a antisemitismu, ale také solidaritu většiny s otevřenou společností. Jaký to má vliv na Váš všední život a na Vaši práci?

Tato nová vlna agrese, znova sílícího rasismu a antisemitismu mě velmi rozčiluje. Nepřetržitě se zabývám osudy uprchlíků a hledám cesty, jak společně s nimi prožívat všední dny a být tu také pro ně. Je pro mě nyní velmi těžké soustředit se na uměleckou práci, protože tato změna a vyostření společenské situace poutá celou moji pozornost. Já se ptám sebe sama, jak se k tomu mám jako umělkyně postavit.

Myslíte, že Vaše umělecká práce může mít nějaký vliv na politickou situaci? A pokud ano, jaký?

Ne, to si nemyslím. Má práce není v první řadě politická. Možná může činit člověka vůči nějakým věcem vnímat víc.

Dresden, 17.1.2015 / 2015 / Siebdruck auf Papier, 53 x 39cm
Drážďany, 17.1.2015 / 2015 / Sítotisk na papiře, 53 x 39cm

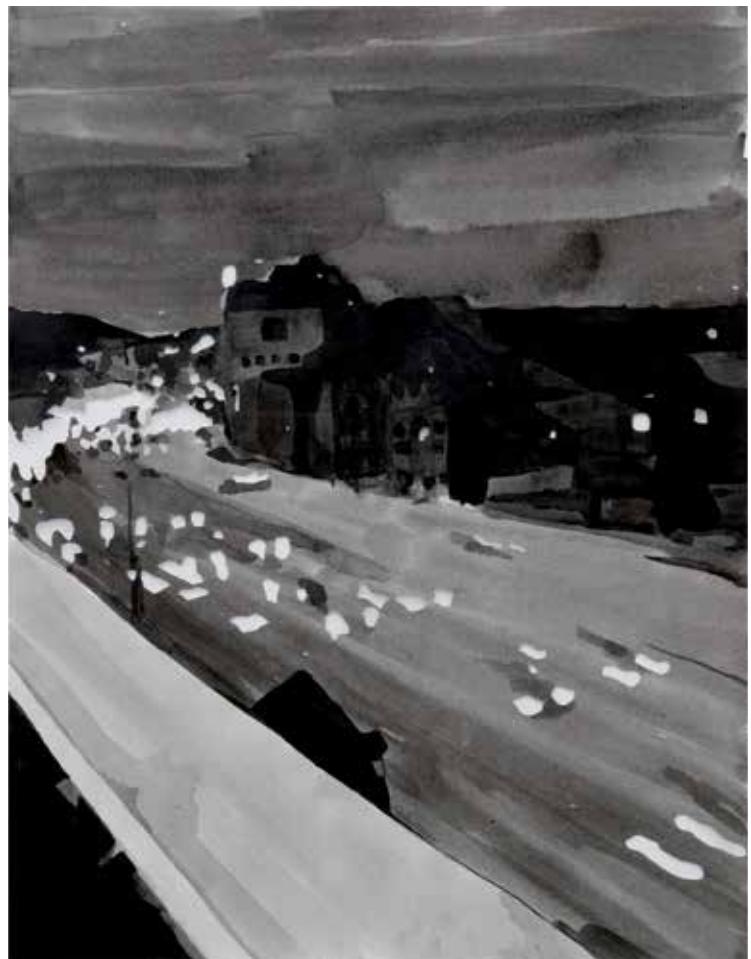
warm welcome / 2013 / Tusche auf Papier, 65 x 50cm
warm welcome / 2013 / tuš na papíře, 65 x 50cm

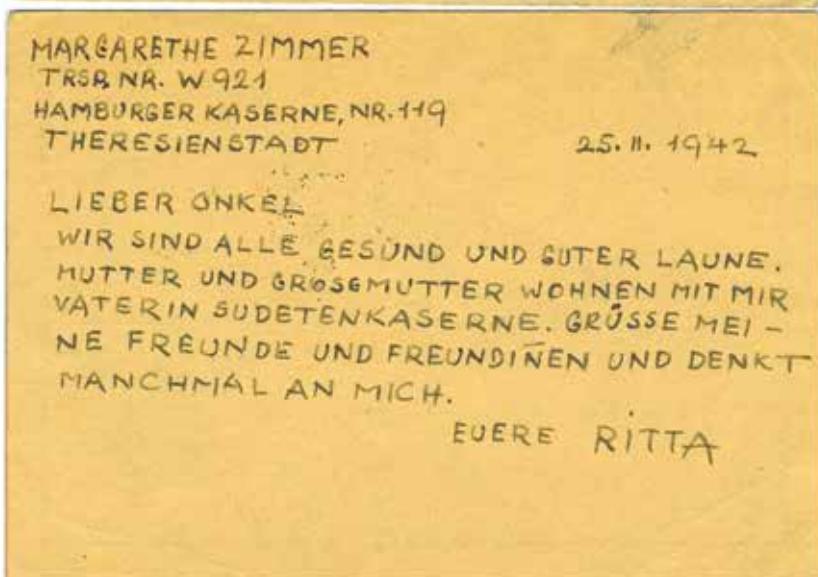
Flotte / 2011 / Tusche auf Papier, 50 x 40cm
Flotila / 2011 / tuš na papíře, 50 x 40cm

layer / 2011 / Tusche auf Papier, 65 x 50cm
layer / 2011 / tuš na papíře, 65 x 50cm

Koma / 2010 / Tusche auf Papier, 65 x 50cm
Kóma / 2010 / tuš na papíře, 65 x 50cm

Postkarte aus dem GhettoTheresienstadt von Marketa Zimmerová (Ritta) an einen Onkel in Prag, 1942
Pohlednice z terezínského ghetta, kterou Markéta (Rita) Zimmerová poslala svému strýci v Praze, 1942

We are still here - die Kinderzeichnungen Ausstellung der Kinderzeichnungen von Helga Weissová und Marketa Zimmerová

»Zeichne, was Du siehst!«, sagte Helga Weissovás Vater im Ghetto Theresienstadt zu ihr, nachdem sie ihm ein selbstgemaltes Bild in die Männerkaserne geschmuggelt hatte. Helga zeichnete und dokumentierte so den Alltag der Menschen im Ghetto. Sie malte Bilder von dieser in sich abgeschlossenen Welt, von alltäglichen Szenen wie der Essensausgabe oder dem Transport von Brot auf einem Leichenwagen, sie hielt aber auch die Träume eines Kindes von einer besseren Zukunft fest.

Auszug der Beschreibung des Buches *Zeichne, was Du siehst - Zeichnungen eines Kindes aus Theresienstadt* von Helga Weiss, erschienen im Wallstein Verlag, herausgegeben von Niedersächsischer Verein zur Förderung von Theresienstadt / Terezín e.V.

»Was ich weiß stammt aus den Erzählungen meines Vaters. Sie wurde 1932 in Prag geboren. Sie war eine gute Schülerin. Das geht auch aus ihren Zeugnissen von 1939-41 hervor, in denen sie in allen Fächern mit „hervorragend“ bewertet wurde (...)

Sie wurde nach Theresienstadt deportiert als sie 10 Jahre alt war, mutmaßlich vergast in Auschwitz, zusammen mit ihrer Mutter, im Alter von 12 Jahren.

Als ich 1979 Prag besuchte, fand ich eine von Rittas Zeichnung aus Theresienstadt im Jüdischen Museum. Ich machte ein Foto und gab es meinen Eltern. (...) Ich weiß also nicht wirklich etwas über dieses Kind, nichts über ihre Persönlichkeit. Ich studierte ihre Zeichnungen und versuchte so Einblicke in ihre Gedanken zu bekommen, aber es ist unmöglich. Manchmal erwische ich mich selbst dabei, wie ich darüber fantasiere sie zu finden, lebendig. Es ist sehr merkwürdig zu wissen, dass ich nur existiere weil sie es nicht mehr tut.«

Auszug aus dem Interview mit der Künstlerin und Halbschwester Jana Zimmer

We are still here - dětské kresby Výstava dětských kreseb Helgy Weissové a Markéty Zimmerové

»Maluj, co vidíš«, řekl Helze Hoškové její tatínek v terezínském ghettu poté, co propašovala jeden svůj obrázek do mužských kasáren, aby mu ho ukázala. Helga malovala - a zaznamenávala tak všední život v ghettu. Kreslila obrázky tohoto světa uzavřeného do sebe: všední scény jako výdej jídla nebo přepravu chleba na pohřebním voze, neopouštěly ji ale ani dětské sny o lepší budoucnosti.

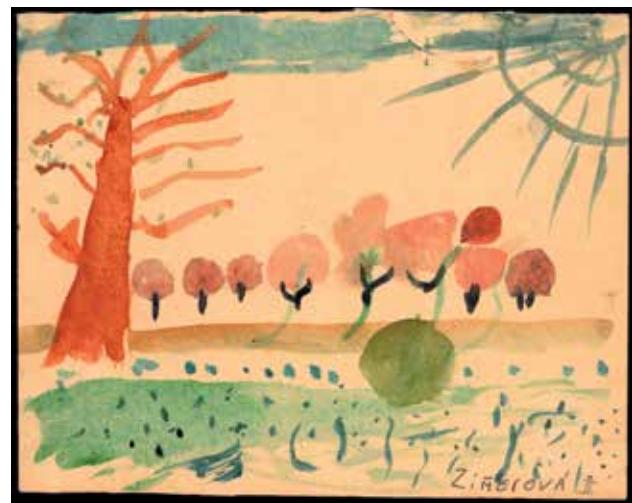
Úryvek z knihy *Maluj, co vidíš - kresby dítěte z Terezína*, Nakladatelství Wallstein, vydal Dolnosaský spolek na podporu Terezína

Vím jenom to, co otec napsal někdy na počátku 80. let ve svém životopise. Narodila se v roce 1932 v Praze. Byla to dobrá studentka, to člověk koneckonců pozná i podle jejich vysvědčení z let 1939-1941, kde má samé jedničky.

Jako desetiletá odjela do Terezína. Zemřela coby dvanáctileté děvče spolu se svou matkou v osvětimských plynových komorách.

Když jsem v roce 1979 navštívila Prahu, našla jsem jednu Ritinu kresbu z Terezína v Židovském muzeu. Vyfotila jsem si ji a obrázek dala mým rodičům. (...) O tomto dítěti toho vlastně moc nevím, nevím nic o její o sobnosti. Studiovala jsem její kresby a zkoušela se tak vcítit do jejích myšlenek, ale není to možné. Někdy sním o tom, že jsem ji našla, živou. Je to velmi zvláštní pocit, když víte, že žijete jenom proto, že ona už ne.

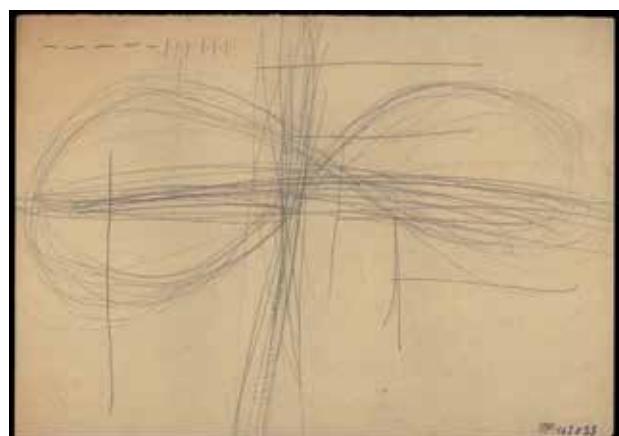
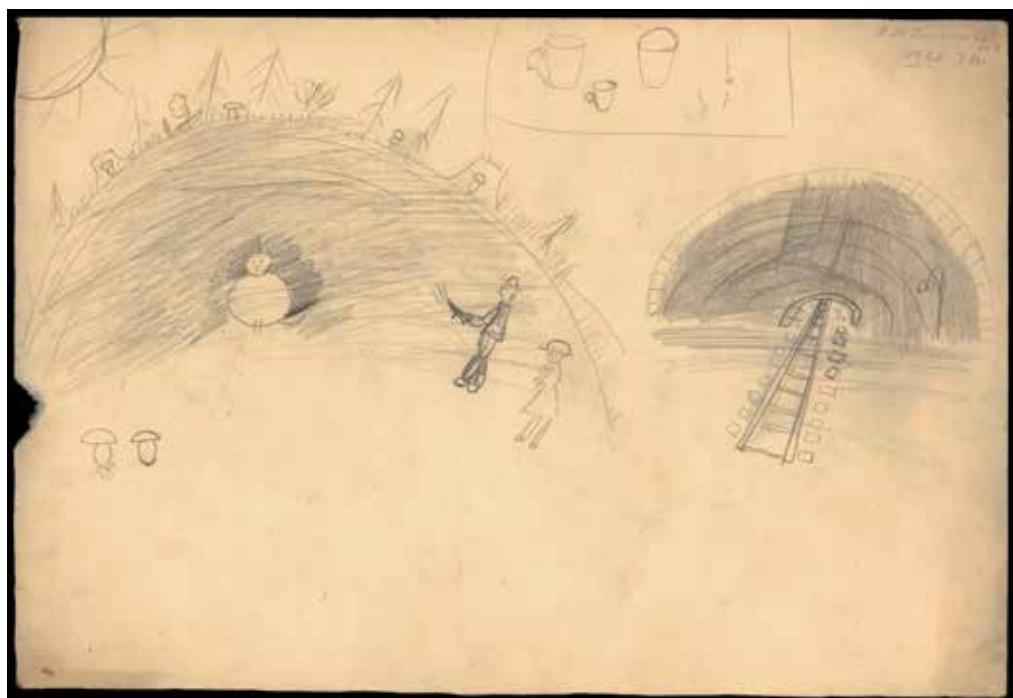
Úryvek z rozhovoru s Ritinou nevlastní sestrou, umělkyní Janou Zimmer.

Marketa Zimmerová

* 1932 in Prag / 1944 vergast in Auschwitz

* 1932 v Praze / V roce 1944 zahynula v osvětimské plynové komoře

Ankunft in Theresienstadt (1942)
Příjezd do Terezína (1942)

Putzkolonne (5. Januar 1943)
Úklidová četa (5. Ledna 1943)

Transport der polnischen Kinder (29. August 1943)
Transport polských dětí (29. srpna 1943)

Vorladung für den Transport (1942)
Povolání do transportu (1942)

Geburtstagswunsch II (1943)
Přání k narozeninám II (1943)

Helga Hošková-Weissová

* 1929 in Prag * 1929 v Praze

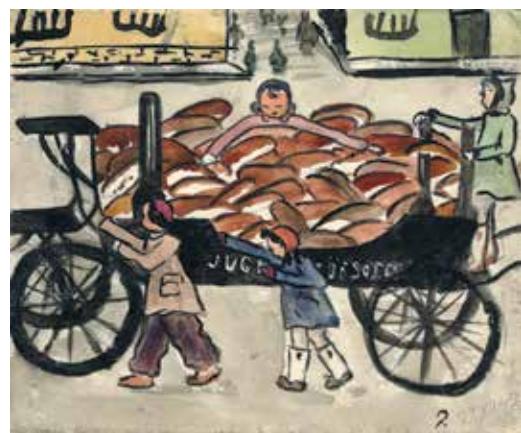
Kinder gehen zum Unterricht (1942)
Děti jdou na vyučování (1942)

Auf der Tragbahre zum Transport (1942)
Na nosítkách do transportu (1942)

In der Schlange vor der Küche (1942)
Ve frontě před kuchyní (1942)

Brot auf einem Leichenwagen (27. Dezember 1942)
Chleba na pohřebním voze (27. prosince 1942)

Impressum

We are still here

Katalog zur Ausstellung in der Konzert- und Tagungshalle
Nikolaikirche und im Mittelsächsischen Theater Freiberg,
11. April bis 17. Mai 2015

Beteiligte Künstlerinnen

Helga Hošková-Weissová (CZ)
Jana Zimmer (USA)
Stefanie Busch (D)

Historische und inhaltliche Recherchen

Dr. Michael Düsing, Geschichtswerkstatt Freiberg,
RBZ Eckert Schulen gGmbH und
Kathrin Krahl, Weiterdenken - Heinrich-Böll-Stiftung Sachsen

Ausstellung

Kathrin Krahl, Weiterdenken - Heinrich-Böll-Stiftung Sachsen
und Dr. Michael Düsing, Geschichtswerkstatt Freiberg,
RBZ Eckert Schulen gGmbH

Layout

Stefanie Busch, Dresden

Bildnachweis

Robert Stollberg (Abb. S. 8, 11, 14, 41, 46)
FOTOGRAFisch (Abb. S. 38, 44, »Koma« S. 47)
Robert Vanis (Abb. S. 43)
Stefan Krauth (Abb. »warm welcome« S. 47)

Übersetzungen

Lenka Kopřivová, Prag

Druck und Verarbeitung

SAXOPRINT GmbH Dresden

Impresum

We are still here

Katalog k výstavě v koncertní a jednací síni kostela sv. Mikuláše
a ve Středosaském divadle ve Freibergu,
od 11. dubna do 17. května 2015

Zapojené umělkyně

Helga Hošková-Weissová (ČR)
Jana Zimmer (USA)
Stefanie Busch (DE)

Historické a obsahové režerše

Dr. Michael Düsing, Historická skupina Freiberg,
RBZ Eckert Schulen gGmbH a
Kathrin Krahl, Weiterdenken - Nadace Heinricha Bölla, Sasko

Výstava

Kathrin Krahl, Weiterdenken - Nadace Heinricha Bölla, Sasko, a
Dr. Michael Düsing, Historická skupina Freiberg,
RBZ Eckert Schulen gGmbH

Grafická úprava

Stefanie Busch, Drážďany

Přehled vyobrazení

Robert Stollberg (Vyobrazení s. 8, 11, 14, 41, 46)
FOTOGRAFisch (Vyobrazení s. 38, 44, »Koma« s. 47)
Robert Vanis (Vyobrazení s. 43)
Stefan Krauth (Vyobrazení »warm welcome« s. 47)

Překlad

Lenka Kopřivová, Praha

Tisk a zpracování

SAXOPRINT GmbH Drážďany

Mit freundlicher Unterstützung des Jüdischen Museums Prag und
des Niedersächsischen Vereins zur Förderung von Theresienstadt / Terezín e. V.

S přátelskou podporou Židovského muzea v Praze a Dolnosaského spolku na
podporu Terezína

Gefördert im Rahmen des Bundesprogramms
„TOLERANZ FÖRDERN – KOMPETENZ STÄRKEN“.

Mittelsächsisches
Theater

